A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ELHUNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT EMLÉKBESZÉDEK

SZERKESZTI A FŐTITKÁR

XXII. KÖTET. — 1. SZÁM

SZABOLCSKA MIHÁLY EMLÉKEZETE

ÍRTA

CSÁSZÁR ELEMÉR

R. TAG

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK 1933. ÉVI OKTÓBER HÓ 23-ÁN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1934

SZABOLCSKA MIHÁLY
EMLÉKEZETE

ÍRTA

CSÁSZÁR ELEMÉR

R. TAG

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK
1933. ÉVI OKTÓBER HÓ 23-ÁN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1934

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

SZABOLCSKA MIHÁLY.

Az 1891-ik esztendő legelején a magyar irodalom életében ritkán ismétlődő esemény játszódott le: egy nap alatt országos hírre emelkedett egy fiatal költő. Neve, Szabolcska Mihály, szárnyra kelt abban a pillanatban, amikor fölbukkant az ismeretlenség homályából, maga az irodalom élére került, legkiválóbb lírikusaink sorába. Mindezt négy kis költeménynek köszönhette, alig egy lapnyi verses szövegnek, amely a Fővárosi Lapok január 6-i tárcájában volt olvasható, a szerkesztő hangulatkeltő ajánlásával.[1] Másnap már elárasztották a szerkesztőt, Vadnai Károlyt, az üdvözlő levelek; az olvasók egész serege elragadtatással ünnepelte a magyarság új nagy költőjét és a szerencsés kezű felfedezőt, köztük a magas mértékkel dolgozó kritikus, Beöthy Zsolt, az irodalomnak Gyulai Pál mellett a másik vezéregyénisége. Beöthy, óvatosan ugyan, egy *talán*nal enyhítve ítéletét, Szabolcskában a régen várt új magyar lírikust köszönti, aki a hangulatok fínomságával szólva a közönséghez *modern* költő, érzéseivel, képzeletével, hangjával *magyar* költő, tiszta naivságával, eleven ihletével, kifejezésének bájával *igazi* költő.[2]

Beöthynek az esztétika tudományos kritériumaira épített ítélete mozgalomba hozta az irodalom minden tényezőjét. Minden művelt ember sietett megismerni a verseket, mindenütt beszéltek róluk, tudományos körökben és irodalmi társaságokban, szalonokban és a kávéházak asztalai mellett, lelkesedtek értük vagy vitatkoztak értékükön. Sokan méltatlankodtak is a fiatal református pap páratlan sikerén, kivált

[1] A négy vers: *Mért nem születtél te, Ünnepi harangszó, Genfben, Alice.*

[2] A levél megjelent a *Fővárosi Lapok* 1891. jan. 8-i számában.

egypár nehezen érvényesülő lírikus. Az irígykedők hangja megszólalt a sajtóban is, de csak elvétve, mint erőtlen, meddő tiltakozás, s csakhamar elhallgattatta a közvélemény egységes megnyilatkozása: a közönség és a lapok szentesítették az akadémikus kritikát. Még Kiss József hetilapja is, az irodalmi ellenzék moderneskedő, éles tollú, gyakran cinikus szerve, a *Hét*, fanyalogva bár, kénytelen volt elismerni, hogy a közölt versek feltűnően kedvesek és szépek, költőjük igazi tehetség, sikere jelentékeny és általános.

Szabolcska diadala teljes volt. Ritka siker jutott osztályrészeül, amelyet úgy jellemezhetünk, hogy egy költő fölrázza egykedvűségéből a magyar közönséget. Berzsenyi után, majd száz évvel, Szabolcska volt az első magyar lírikus, akit föllépésekor nyomban nagynak ismert el a kritika. S nagyságát elismerte az az irodalmi szerv is, melynek állásfoglalása a háborúelőtti Magyarországban a legbiztosabb fokmérője volt a közéleti jelentőségnek: az élclapok. Az ember azidétt akkor vált híressé, ha tolluk hegyére vették a torzképrajzolók és az ötletgyártók, s aki belekerült a *Borsszem Jankó*ba, a *Bolond Istók*ba, az *Üstökös*be, az belekerült az élő magyarok Pantheonjába is. Hősünknek bőven volt része ebben a kétes értékű dicsőségben: arcvonásai az illusztrátorok torzító tükrében, versei paródiákban, személye és művészete élcekben sűrűn megjelentek a három élclap hasábjain. Híre, neve még a messze külföldre is eljutott, s a londoni *Athenaeum* is magasztalással emlékezett meg az új magyar költői csillagról.[1]

Az érdeklődés a költőről csakhamar átterjedt az emberre, s a közönség mohón kutatta, ki ez a fiatal költő, az istenek kegyeltje, aki nagyobb zajjal robbant be az irodalom piacára, mint egykor Petőfi, s aki négy költeménnyel egyformán elbájolta a lágyszívű olvasót és a kegyetlen műbírákat. Kit rejt az akkor még különösen hangzó név: Szabolcska Mihály? A pesti irodalmi körökben az egy Vadnai Károlyon kívül nem tudta senki: nem tudták, hogy a debreceni hírlapokban már egy csomó verses és prózai műve jelent meg, az utóbbiak

[1] *The Athenaeum*, 1892. júl. 1. szám.

egy része egy kis kötetben is, *Időtöltésül* cimmel 1890-ben, sőt egy verse Szabolcs Mihály név alatt a *Vasárnapi Ujság*-ban is napvilágot látott, még 1885-ben, s nem tudták, hogy ez a fiatal költő nem is olyan fiatal — már a 29-ik élet-évében jár. Debrecen, amely az embert is, a költőt is kinevelte, sietett kivenni részét a dicsőségből: lefejtette az ismeretlenségnek azt a misztikus burkát, amely nagy neveltjét födte. A fővárosi sajtó azonnal átvette és tovább terjesztette a híreket, s Szabolcska, aki akkor tanulmányúton volt Genfben — onnan küldte azt a négy verset is a *Fővárosi Lapok*nak — a nélkül, hogy sejtette volna, csakhamar belesodródott az irodalom árjába — bent is maradt haláláig.

1.

Szabolcska szülőfalujául három község is jelentkezett. A köztudat szerint Ókécskén született, maga Szabolcska egy újságcikk adatát, amely Tiszakürtöt nevezte meg szülőhelyéül, sajátkezűleg javította ki Újkécskére — de ő is rosszul emlékezett. Ma már kétségtelen, hogy mégis igaza volt az újságnak: a három versenyző falu közül Tiszakürté a dicsőség. Ott, a Tisza balpartján, sütött reá az első napsugár, 1861 szeptember 30-án, s ott, az Alföld szívében, élte le gyermekéveit, előbb Tiszakürtön, majd, két éves kora óta, a Tisza másik partján, Ókécskén, szemben szülőfalujával — ide telepedtek vissza 1863-ban szülei.[1] Alföldi fiú volt, mint Petőfi, s szívét épúgy megigézte a róna, mint Petőfiét. Van bizonyára valami előttünk ismeretlen varázsa a ‚dalos, virágos pusztaság'-nak,[2] talán nyíltsága, egyenessége, a végeláthatatlan szántóföldek, zöld mezők, amelyek a föléjük boruló kék égbolto-

[1] Szabolcska születésének időpontjáról, tiszakürti és ókécskei tartózkodásának idejéről ellenmondó adatok szerepelnek még tudományos szakmunkákban is. Az itt közölt adatokat a költő fiának, Szabolcska Mihály dr. törvényszéki bírónak köszönhetem. — Sok más becses fölvilágosítással is szives volt munkámban támogatni.

[2] Az egyszerű macskakörmökbe (, ') tett idézetek Szabolcska szavai itt is, továbbra is.

zattal fölkeltik az emberben a végtelenség érzetét, vagy a tanyákon folyó élet egyhangú ritmusa és a vidék ‚messze-ható csönd'-je, talán a medrében simán ömlő Tisza, bús füzeseivel és a kis fehér házak az akáclombos udvarokkal, vagy a fény különös játékai, a hajnal és a naplemente bája, a fodros bárányfelhők rózsás színeződése. Szabolcska is szerelmese lett a magyar Alföldnek, képei mélyen benyomódtak emlékezetébe s megtermékenyítették lelkét: kifejlett érzéke a természet jelenségei és tüneményei iránt. Meglátja az őt környező valóság szépségét, simogató pillantására megelevenedik fű, fa, virág, melódiákat hall ki a vadgalamb búgásából, a szellő susogásából, a fűzek hajladozásából, szíve megtelik mély, de szavakba nem kívánkozó érzésekkel. Ezek a gyermekkori lelki élmények évek multával sem vesztenek erejükből: férfivá érve is a tiszamenti természet képei játszanak vele, s akkor már lesz ereje szóba rögzíteni őket és éreztetni bennük azt az édes hangulatot, amelybe valamikor régen beleringatták. Dalaiban finom vonásokkal rajzolódik ki az Alföld világa, s ezek az egyszerű, de mindennapiságukban is jellemző, hangulatos természeti képek megformálásuk művészetében a kiforrott költőt mutatják, anyagukkal azonban a multra utalnak, a gyermekkori benyomásokra.

Az alföldi környezet hatásánál is mélyebben belegyökerezett Szabolcska lelkébe a szülei házé. Többet is köszön neki — jóformán egész lelki valóját. Születésekor a sors legbecsesebb ajándékát juttatta neki: tiszta meleg családi otthont. Szülei egyszerű, szegény emberek voltak,[1] kemény munkával kellett megkeresni mindennapi kenyerüket, de lelkük nemessége nagyobb érték volt minden gazdagságnál. A nádfödeles kis házikóban a gyermek Mihály csak szépet látott, csak jót tanult. Goethe óta szinte hagyományosan azt vallják a lírikusok, hogy értelmüket apjuktól, kedélyvilágukat anyjuktól örökölték. Szabolcskánál valóban úgy volt. Édesatyja, akkor már kerékgyártómester, jobbágynak született, 24

[1] A család állítólag Szabolcsból szakadt a Tisza mellékére s neve eredetileg Hati volt; a Szabolcska név csak új tartózkodó helyükön ragadt rájuk. V. ö. *Temesvári Hirlap*, 1924 márc. 23. (A cikk adatai nem mindenben megbízhatóak!)

éves koráig robotba járt s mint honvéd végigküzdötte a 48-as szabadságharcot. A nagy nemzeti küzdelem végigkísérte egész életén, az volt a legnagyobb élménye, legnagyobb büszkesége, még fejfájára is azt iratta, hogy a magyar szabadság katonája volt. Tüzes, meg nem alkuvó kuruc, parasztba oltott Petur bán volt: rajongó fajszeretet és izzó németgyűlölet lelkének uralkodó érzései. Fiában megszelidülve, megnemesedve, de ugyanazzal az erővel éltek ezek az érzések: politikai álláspontja, felfogása a magyarság értékéről és szerepéről édesatyja iskolájában erősödött dogmává; tőle örökölte hajthatatlanságát is erkölcsi kérdésekben, valamint optimizmusát: hitét az igazság erejében. Józansága és világos értelme is a tiszta fejű, az átlagosnál műveltebb apa[1] öröksége: számot vetett mindig a körülményekkel s az élet nehéz helyzeteiben, egyházi pályája fordulópontjain és emberi sorsának fenyegető óráiban, az oláh megszállás alatt, mindig meglátta azt az utat, amelyet követnie kell. Pedig ha ez a józan, reális fő behunyta szemét és elzárta magát a világtól, fölrajzottak szívében az álmok és ábrándok, vágyak és remények, s a magyar nóta, a magyar mese szárnyán egy képzeletalkotta világba menekült — ez már anyai örökség. A finomlelkű, ábrándozó, könyvekbe elmerülő, a költészetért lelkesedő édesanya lelke szállott át fiába, s onnan, a meleg anyai szívből, szállott át az övébe és lett egész életére leghatalmasabb támaszává a hit, az erős, minden kétséget legyőző hit Istenben: édesanyja imádkozó ajkáról hallotta először nevét, rámosolygó szeméből sugárzott feléje először az Istenség valója.

S a családi otthon világában, ebben a harmonikus környezetben, szülei gyöngéd viszonyában ismerte föl Szabolcska az emberi élet legnagyobb értékéül a szeretetet — nemcsak megtelt vele a lelke, hanem vezető eszméjévé, élete és költészete irányítójává is lett.

Mint a kagylóban a keletkező gyöngy, az Ókécskén mezítláb futkározó gyermek lelkében előre ki volt formálva a

[1] Az ókécskeiek iparos létére is őt bízták meg a falusi könyvtár kezelésével.

jövő Szabolcskája. De előre ki volt már rajzolva pályája is. Ugyan mi lehet ebből az értelmes szemű, gyöngéd lelkű fiúcskából, akit a hit és szeretet igéjével nevelnek, aki nagyapja ölében betűzgeti a Szentírást, s első nótái a zsoltárok? Mi lehet más, mint a biblia magyarázója, a zsoltárok éneklője, a hit és szeretet hirdetője: református pap. Már korán élete céljává lett a református lelkész hivatása, s meg is indult a feléje vezető úton. Egyenes volt az, de szegény fiú számára göröngyös: kis híja, hogy el nem akadt rajta. Mikor ugyanis szülőfalujában elvégezte az elemi iskolát és Kecskeméten a gimnázium alsó osztályait, szegény szülei, nem bírván tovább az iskoláztatással járó áldozatot, boltosinasnak akarták adni. A szerencsés véletlen, vagy a hívő Szabolcska szerint a Gondviselés, az elhatározó órában egy szarvasi gazdát vezetett az ókécskei házba, s az jószívűen magához vette a kis Mihályt, barátságból, fizetés nélkül.

Tanáraival és a tudományokkal nem volt baja sem Kecskeméten, sem Szarvason, annál több egészséges, hatalmas fizikumával. Ott mint kis diák akárhányszor éhesen feküdt le, itt a jószívvel nyujtott kegyelemkenyér kevés is volt, néha száraz is. Teológiára Debrecenbe ment, s a nagy kollégiumban is rá-rászorult a diákhumornak és a fiatal kedélynek gondűző erejére. De itt bőven volt része jó napokban is, kivált mikor 1886-ban, elvégezvén a teológiát, esküdt és köztanító, majd az 1889—1890-ik iskolai esztendőben szénior lett. Ez a nagytekintélyű, jövedelmező méltóság a teológusok és egyben az egész kollégiumi ifjúság vezetőjévé emelte. Még évtizedekkel később is földerült az arca, ha debreceni diák-évei jutottak eszébe: a kollégiumi élet színes, vidám mozzanatai, sikerei a táncteremben és az ifjúság körében, a *Debrecen-Nagyváradi Értesítő* hasábjain megjelent versei és humoros apróságai, — első írói kísérletei, egyben első diadalai — a mélázó, magányos séták a Nagyerdő árnyékos utain, meg a gyöngyvirágok a tölgyes mélyén, amelyeket kegyetlen kézzel letépett, hogy egy kis leány Darabos-utcai ablakát díszítsék. A kis leány, Medgyesy Piroska, fakasztotta szívében az első szerelem poétikus érzését, s ez az ifjúkori szerelem csalta ki onnan az igazi

költői szikrát. Negyven év távolából visszanézve erre az ifjúkori szerelemre, egyszerű, mindennapi történetnek látszik. A halavány, félénk teológus megszeret egy élénk, vidám, barnaszemű, sudár leánykát, kedves, mosolygós szeméből biztató ígéretet olvas ki, s mikor legyőzve kétségeit, habozását, föltárja előtte szívét, lesujtva hallja meg a rideg valót, hogy a leány csak igaz, meleg barátságot érez iránta, de szerelmet nem.[1] Van-e elkoptatottabb motívum az emberi életben? A szerelmes ifjú lelkében azonban egy ábrándvilág omlott össze — de csalódása nyomán épúgy nem fejlett ki tragikus katasztrófa, mint száz évvel korábban a debreceni kollégium másik költőjének, Csokonainak, csalódásából. A kollégiumi élet, úgy látszik, megedzi a szíveket! Szabolcska is egypár szelíd, bánatos versben elsiratta szerelmét, csöndesen kesergett azon, hogy ‚megcsalta a szíve dobogása', de nem tört meg, nem átkozódott : egészséges lelke kiheverte a csapást, sőt csakhamar a humor magasságába tudott emelkedni s egy kedves mesében megírva szerelme paródiáját, lezárta a Piroska-ügy aktáit :

A mi regényünknek vége van, vége ;
Beleunt a hős a dicsőségbe.
És a hősnő? a szépséges királylány?
— Ne félj, galambom, te se maradsz árván.

Régi mese volt, — de új is egyben, —
A hős szerette a lányt véghetetlen,
S dalát — mert trubadúr az istenadta —
A királylányról egyre mondogatta.

De annak szíve kő volt-e, mi volt-e?
A szegény trubadúrt csak nem szerette.
Csak nem szerette, mégis hitegette,
Amért a nevét rímbe kipengette.

A mi trubadúrunk hogy erre ébredt,
Fogta a hárfát s szépen odébb ment.
— Ez az új éppen az egész mesében —
Nem lelték halva a várfal tövében.

[1] Így rekonstruálható a viszony története Szabolcska költeményeiből. Egy másik, de meg nem bízható híradás szerint Piroska szerette a költőt, de szülei, módos civisek, nem adták a költőhöz. (*Temesvári Hirlap*, 1924 márc. 23.)

A mi regényünknek vége van, vége,
Beleunt a hős a dicsőségbe
A szép királylány, kiről szólt a nóta? . . .
Még most is él, ha meg nem halt azóta. *(Befejezés.)*

Allegóriának mondhatnók ezt a kedves históriát, amelyben a költő, legyőzve szíve fájdalmát, a maga szomorú sorsán mosolyog s a szentimentális és komikus hangulatot a humor harmóniájában békíti ki — ha nem volna egészen nyílt, ha nem mondaná a költő, hogy a maga regényét kerekítette dallá.

A boldogtalan szerelem emlékétől, úgy gondolta Szabolcska, megszabadult végleg, s beérte a neki fölajánlott osztályrésszel, a barátsággal.[1] Csalódott. Piroska képe még sokáig kísérte, évek múlva is lantjára vette nevét, ‚boldogságának *akkor* álmodott bűbájos jelszavát', és ez számára ‚mindörökké rózsaszínű, megfejthetetlen, édes álom maradt' — más szóval : ‚költészet, ábránd, szerelem'. *(Üzenet egy más világból.)*

Debrecenben lett költő Szabolcska — az utókor följegyzi ezt a város érdeméül. Maga a költő azonban hálásan érezte, hogy másért is adósa a városnak és a kollégiumnak : valójában nekik köszönhet mindent, amit az életben elért. Mint egyszerű, jelentéktelen ifjú, egy a sok közül, lépett be 1882-ben a kollégium kapuján, s 1892-ben mint kiforrott férfi, mint egyházának fölkent papja,[2] mint elismert költő távozott a város falai közül. Költői avatása külföldön érte, Genfben, de oda is Debrecen jóvoltából került. A debreceni széniornak kijárt a külföldi tanulmányút, s Szabolcska is a debreceni kollégium költségén járt kint az 1890/91-i tanévben a genfi teológiai akadémián, majd a következő évben Párizsban, az egyetemen — itt már irodalomtörténeti tanulmányokat folytatott. Szorgalmasan hallgatta Levient, Petit de Juleville és Gazier tanárok francia irodalomtörténeti, meg

[1] Leveleztek is egymással., Piroska egy levele (1891 febr. 22.) fönnmaradt Szabolcska hagyatékában.

[2] Az első lelkészképesítő vizsgálatot 1886-ban, a másodikat 1889-ben állotta ki. Debreceni tanulásának pontos adatait Kardos Albert dr. gimnáziumi igazgató szivességének köszönöm.

Lichtenberger tanár világirodalmi előadásait. Külföldi tartózkodása sok értékes költői motívummal szolgált neki; megénekelte Svájc természeti szépségeit, Párizs mozgalmas életét, ezeket a számára új csodákat — mélyebb hatással azonban nem volt költészetére az idegen világ. Árvának érezte magát, kivált Párizsban *(Párisi harangok)*; a szajnaparti platánokról reá hulldogáló leveleken hiába keresett nótát — s amit talált, abban is hazulról magával vitt érzésvilága szólalt meg: a Szajna partjáról a Tiszamentére sóvárgó lelke *(A Szajna partján)*. Számára Párizs nem reveláció volt, mint másfél évtizeddel később Adynak; ami ott, a világvárosban, kitört szívéből, az magyarságának tudata volt. Egyéniségére sem nyomta reá bélyegét, az idegen környezet még csak egy árnyalattal sem változtatta meg lelke szövedékének színét, s a külföldről hazatérő Szabolcska ugyanaz maradt, mint aki két évvel azelőtt vándorútjára elindult.

Lélekben valóban ugyanaz maradt, de megváltozott helyzete az irodalomban. Föltűnése óta versekért ostromolták a magyar lapok, s ő Genfből sűrűn küldözgette haza újabb alkotásait. Mindegyik föltárt valamit szívvilágából, mindegyik új feléről mutatta be költői valóját: Szabolcska neve után csakhamar költészete is általánosan ismertté vált, s belegyökerezett a köztudatba, hogy irodalmunk egy új nagy költővel gazdagodott. Megmozdult a közönség is: új hősét elárasztja levelekkel az olvasók rajongó serege, egyszerű vidéki emberek csakúgy, mint a nagyúr, a magyar literary gentleman, Justh Zsigmond — az utóbbi azt írja neki, hogy olyan türelmetlenül várja és olyan élvezettel olvassa verseit, mint egy magyar költőét sem.[1] Szabolcska az ismert és elismert költő, fővárosi hírlapok ünnepelt versírója, a magyar közönség választott lírikusa: milyen más a világ szemében ez a Szabolcska, mint a régibb, a névtelen genfi teológus.

Igazi valójában mégis akkor jelent meg a magyar közönség előtt Szabolcska, mikor verseiből a debreceni Csokonai-

[1] Justh Zsigmond 1891 jún. 30-án írja hozzá első levelét, ismeretlenül, s hívja magához vendégül Szenttornyára. Két nap mulva újra ír — ebben van az idézett mondat.

kör egy csomót kötetbe foglalva 1891 őszén közrebocsátott. A kis kötet, *Költemények* szerény címe alatt, 80 verset adott, részint a költő újabb verseit, a Genfben írtakat, részint régibbeket, a debreceni évek termését. Vallásos áhítata és gyermekkori emlékei szólalnak meg bennük — igazi témája mégis a szerelem, az a csöndességében is szenvedélyes érzés, amelyet Piroska fakasztott szívében, vagy mint élmény, a pillanat hevében megragadva, vagy édes-bús emlékké halkulva. A versekben objektivált érzések a líra örök indítékai, anyagukban nincs semmi újság, mégis az a kép, amely belőlük a költőről kirajzolódott, szokatlanságával és újszerűségével mély hatást tett a közönségre. De nemcsak azzal. Minden olvasója érezte, hogy ez a kötet rendkívüli jelenség irodalmunk életében, hogy a költő, aki vele pályáján megindult, határozott, erős egyéniség: nem mehet el mellette szótlanul, aki a magyar irodalom ügyét szívén viseli. Lehet érte lelkesedni, lehet bírálni, de *kell* vele foglalkozni mint az új magyar líra számottevő tényezőjével.[1]

A kötet valóban olyan hatalmas visszhangot vert föl a sajtóban, mint eddig egy magyar lírai gyüjtemény sem. A napilapok és a szépirodalmi hetilapok mind, kivétel nélkül, szokatlanul terjedelmes kritikákat közöltek róla — az *Egyetértés*ben megjelent bírálatnál hosszabbat magyar lírikusról napilap sem azelőtt, sem azóta nem közölt; a M. T. Akadémia folyóirata, a *Budapesti Szemle* is egy félívnél többet szentelt neki. Az irodalmi közvélemény ezúttal nem volt olyan egységes, mint az év elején, mikor Szabolcska első négy verse megjelent: a magasztalások között föl-fölcsendült a kritika szava, hol finoman, halkan, hol élesen, durván. A költőt magát, aki szerénységével páratlanul állott lírikusaink között, nem bántotta a szigorú, kíméletlen kritika, barátait és tisztelőit azonban fölháborította, s védelmére keltek a méltatlanul megtámadott írónak. Ma, egy emberöltő után, úgy látjuk, hogy kár volt ezekre a támadásokra szót vesztegetni: esetlen, ízléstelen,

[1] A kötet anyagi sikere nem állott arányban az erkölcsivel: Szabolcska mindössze 42 frt 69 kr-t kapott érte a Csokonai-körtől.

kicsinyeskedő vagy üres támadások voltak, s ami még inkább csökkentette súlyukat, mindegyikből kiérzett a rosszindulat, a tendencia — tudatosan a kötet gyöngébb darabjaival foglalkoztak, s ami érték volt Szabolcska költészetében, azt futólag érintették vagy egészen elhallgatták. Megérzik rajtuk, hogy tollukat a harag vezette, kivált azokét, akik leeresztett sisakrostéllyal támadtak reá. Az egyik, még a legméltányosabb köztük, elítéli Szabolcskát : nem is igazi költő, mert «arra a kicsinyes világra szorítkozik, amely őt környékezi», s ebben a szűk körben is puszta Petőfi- meg Heine-utánzatokat ad ;[1] a másik megteszi Szabolcskát felekezeti költőnek s még szerelmes verseiben is a «hitbuzgó teológust» keresi — nem is talál bennük értéket, mert a lemondás, Szabolcska szerelmi lírájának uralkodó motívuma «nem is nevezhető költészetnek»;[2] a harmadik, Lemaître módjára, de híján a francia kritikus szellemességének, afféle impresszionista kritikát akar írni : a versekre ügyet sem vet, hanem magáról beszél s a költőről mellékesen odaveti, hogy ha igyekezik, «idővel olyan kedves költők közé fog emelkedni, aminők például Dömény József, Dömötör Pál és János, Szász Gerő és Domokos, Fejes István és még többen».[3] Mind a három bírálatból a fölényeskedés és hűvösség alól ismételten kivillan a mélyükben tajtékzó harag — érthető, hiszen mindegyiket lírikus írta, a kor népszerű, de az irodalom vezéreitől éppen nem dédelgetett költői[4]: fájt nekik, hogy Beöthyék Szabolcska fejére tették a tőlük megtagadott koszorút, s meg akarták tépázni virágait.

De éppen ezek a gyűlölködő bírálatok mutatják, a bennük lüktető érzés erejével, milyen messze gyűrűzött s milyen mélyre hatott Szabolcska költészete. Vajon mi érteti meg, szemben e kritikusok elfogultságával, a közönség lel-

[1] A *Hét*, 1891 nov. 29-i szám, —*il* jellel.

[2] *Ország Világ*, 1891 —*i* —*s* jellel.

[3] *Pesti Napló*, 1891 dec. 2-i szám, aláírás nélkül.

[4] Az első költő-kritikus bizonyára Makai Emil volt, a második Palágyi Lajos (Sebestyén Gyula írja 1891 dec. 12-én Szabolcskának), a harmadik Szabolcska gyanítása szerint Ábrányi Emil — Sebestyén Gáspár Imrét keresi benne (u. ott), s ez valószínűbb is.

kesedésének magasra csapó árját, mi volt a titka Szabolcska népszerűségének, mi volt költészetének jelentősége a múlt század végén?

Hogy megfelelhessünk e kérdésekre, éljük bele magunkat a 90-es évek elejének irodalmi viszonyaiba. Kilenc év telt el Arany János halála óta, de szelleme még uralkodik az irodalmi életben, — vezetői mind az ő vezérkarából kerültek ki — iránya tovább él a költészetben. Az ő nyomain járó líra a tiszta érzések világában fogant s a nagy nemzeti és emberi eszmények szolgálatában áll; súlyos tartalom és mély gondolatok egyfelől, a kifejezés szabatossága és finomsága, a csiszolt forma másfelől a jellemző vonása. De ez a költészet kissé hideg s nem kerül közel az olvasók szívéhez: az öregebbek, Arany nemzedéke, Gyulai, Lévay, Szász Károly, a multban élnek, ideológiájuk más, mint a koré, ritkán is szólalnak meg; a fiatalok között van egypár erősebb egyéniség, Kozma Andor, Vargha Gyula, de több az epigon — ezek az utóbbiak ízlésüket és technikájukat kiművelték Arany művészetén, az átvett formakincsbe, a sablonokká merevedett hagyományos költői szólamokba azonban nem tudtak új életet vinni. Költőink másik csoportja új útra tért: pompázó retorikával hazafias érzésüket fitogtatták, vagy a modern élet újonnan fölbukkanó problémáit és bölcseleti kérdéseket feszegettek: amazok ódáit szavalgatták ünnepi alkalmakkor, emezeknek a magyar érzésvilágtól messze kerülő versei keltettek némi visszhangot az íróvilágnak a nemzeti klasszicizmustól elfordult felében, de sem az előbbiek dagályos, sem az utóbbiak keresett dikciója nem fogta meg a közönség szívét. A maguktörte csapáson járó erősebb egyéniségek, a perzselő hevű, öreg korában is lázadozó Vajda János, a hagyományos szellemi és formai korlátokat merész kézzel széttörő Kiss József, és az új témák, meg a költői hangulatok művésze, Reviczky Gyula, az akkori ‚intellectuel'-ek szemében a kor legnagyobb lírikusai: az olvasók zöme, a tősgyökeres magyarság körében nem tudtak népszerűvé válni. Voltak tehát költői az Akadémiának, az írói kluboknak, a hírlapoknak, az idegen műveltségűeknek, de nem volt a vidéknek, a magyar úrnak, a magyar asszony-

nak, a fiatal leánynak. Amit ez a társadalmi réteg költőjétől várt: az emberi szív mindennapi, de meleg, gyöngéd, tiszta érzéseinek egyszerű, közvetlen, szívhez szóló tolmácsolását, azt senki sem kínálta neki. Ez a költészet és sajátos műfaja, a dal, a κατ' ἐξοχήν líra, a 80-as évek végére elcsenevészedett; ami ezen a téren termett, az vagy modoros, a sok másolásban színtelenné fakult költészet volt, eredeti gondolatok és művészi kifejezés híján, vagy a differenciált és komplikált modern léleknek művészi, de a magyar érzésvilágtól idegen nyilatkozása. A könnyed, röpke dal, amely egyszerűségében is jellemző, természetességében is művészi s egyéni színezettségében az egyetemes emberit tükrözi, csiszolt formájában, kiművelt stílusában pedig a népköltészet szellemét érezteti: ennek érezte hiányát addig a magyar közönség, s ezt kapta meg új költőjétől, Szabolcskától.

Mindez valóban új és szokatlan volt Szabolcska költészetében, de nem volt az olvasói előtt: azok öntudatlanul is erre vágyódtak. A *Költemények* varázsának éppen az a titka, hogy Szabolcska, maga is öntudatlanul, megvalósította azt az ideált, amely a dalköltészetről olvasói lelkében szunnyadt: fölújította a tiszta dal műfaját, amely Petőfi óta mind jobban feledésbe ment, a magyaros színű vagy éppen népies zamatú műdalt. Ha nem restellünk játszani a szavakkal, azt is mondhatjuk, hogy Szabolcska költészete azért tűnt föl újszerűnek, mert a régi magyar költői hagyomány kelt általa új életre.

A dalok hatásának másik eleme szintén ilyen ellentéten sarkalt: költészete egyéni és általános érdekű volt egyben. Az első pillanatban egészen személyes jellegűnek tetszett: a költő igazi érzelmi lírát adott s benne önmagát, a közönség elé tárta lelkét őszintén, minden költői póz nélkül, s az maga is átélte a dalokban megszólaló örömöt-bánatot, részese lett egy egyszerűségében is nemes szív kedélymozgalmainak, egy szeretetreméltó ember életsorsának — de ezekben az érzésekben és azok tolmácsolásában csakhamar a maga lelki mozgalmaira is ráismert s azonosította magát velük. «Mintha csak én írtam volna egyik-másik dalát» — olvassuk

a jellemző nyilatkozatot egyik naiv rajongójának levelében. Valóban melyik boldogtalan szerelmes nem ismert magára a költőben, mikor az a turbékoló vadgalambokat szerelmeséhez utasította — tanítsák szerelemre, ő nem szorult reájuk! *(Erdőn.)* S van-e szerető fiú, aki ne érezné át az igazságát annak a kis versnek, amelyben Szabolcska elmondja, hogy levelet akarván írni édesanyjának, köszöntő szavak helyett könnyeinek árja indult meg? *(Édes jó anyámnak.*[1]*)* És ki ne illetődnék meg a költő imádságán, mikor az Isten házában három halk sóhajban az emberiség három nagy érzését terjeszti az Úr elé, az istenfélelmet, az emberszeretetet és a gyermeki hálát? *(Ünnepi harangszó.)*

A tárgy egyetemes érdeke és a hagyománynak az újszerű formán átvillanó ereje alapozta meg Szabolcska verseinek hatását — ezt fölfokozta és betetőzte az érzések és gondolatok kiformálásában érvényesülő művészet. Szabolcska mestere ezen a ponton a nép volt és Petőfi, tőlük leste el művészi elveit, az őszinteséget és az egyszerűséget, velük közös költészetének jelleme, az önkénytelenség és könnyedség. A dal úgy terem nála, mint virág a fán [2] — nincs magyar költő, akinél olyan gyorsan és könnyen dallá formálódnék a lélek pillanatnyi rezdülése: «vágy, ha felsohajt; emlék, ha visszafáj; öröm, ha felmosolyg: már dalt sugallt neki».[3] Erejük forrása éppen ez a közvetlenség, a belső igazságuk — elhisszük a költőnek, amit egyízben verseiről nem minden önérzet nélkül mond:

.... minden versem: én vagyok,
Szívemen ment át valamennyi...

Nincs is dala, amelynek őszinteségében kételkednénk, nincs, amelyet hazugnak éreznénk.[4] Érthető. Szabolcskának a dal ‚szívverése' és ‚nem mesterség'. S mivel a verseiben objek-

[1] A kis vers Petőfi-reminiscentia. *(Füstbe ment terv.)*

[2] Erdélyi Pál írja a *Hazánk* 1894 aug. 20-i számában.

[3] Horváth János szavai; l. *Akad. Értes.* 1924.

[4] Tudatosan teszi egyik kötete *(Újabb versek)* jeligéjéül ezt a két sort:

Elmondhatom büszkén, bátran,
Nincs hazug szó a nótámban.

tiválódó érzéshullámokat valóban átélte, tolmácsolásukban nem szorul sem művészi fogásokra, sem hangzatos szólamokra. Amint egyszerű volt az a szívvilág, amelyet tükröznek a dalok, akként formájuk, fölépítésük, kifejezéseik is csupa egyszerűség. A népdalnak szinte kezdetleges formakincse, csak épen megnemesítve; Petőfi dalainak átlátszóan tiszta kompozíciója; az élet nyelve, megfosztva köznapiságától, de menten az akkori irodalmi stílus cifraságaitól — még képeket is takarékos kézzel hint bele: ezekben a mozzanatokban határozódik Szabolcska költészetének eredetisége, egyéni jelleme, ez az, amiben eltért kora többi költőjétől. A legegyszerűbb eszközökkel kifejteni a mindennapi hangulatokból a bennük rejlő költőiséget, megadni a közkeletű motívumoknak az érdekességet, a gyöngéd, nemes érzések tolmácsolására elárasztani a hozzájuk illő bájt: ebben nagy Szabolcska, ez az ő igazi művészete. Ereje a jellemző mozzanatok megragadása, a hangulatokat leghívebben festő, az érzések üdeségét legtermészetesebben visszatükröző szó kiválasztása és mindenekfölött a tömörség. Ebben páratlan. Egypár rövid versszakban a szív csöndes viharzása keltétől nyugtáig, másutt a természeti kép a hozzácsatlakozó érzéssel és az abból kikristályosodó gondolattal, vagy épen egy egész kis történet, mint a *Balla Maris*ban:

Utcán, téren virágot árult,
Illett rá kék, karton ruhája.
«Be szép lány lesz — mondták — belőle
Tizenhét esztendős korára.»

— Lett is belőle szép, sugár lány,
Kis városunk legszebb virága;
S amerre járt, virágot árult,
Divatos, szép, selyem ruhába.

Az anyjának más vett koporsót,
S ő egyre úgy járt, mint a páva...
Úgy is fogták ki a Tiszából:
Divatos, szép, selyem ruhába!

A tárgy ócska, a modern élet egy százszor megismétlődő és ezerszer megénekelt fordulata, de Szabolcska 12 sorba tudja összeszorítani s benne egy egész tragédiát játszat le az előz-

ményektől a kifejletig, egy emberi életet a maga teljességében. A költő művészete nemcsak abban nyilvánul, amit elmond, hanem abban is, amit elhallgat, s bár a költemény csupa mozgalom, az egymásra torlódó események számbavétele, s a költő egészen visszavonul hőse mögé, mégis kiérzik belőle, egy-egy jelzőjéből, egy-egy rideg ténymegállapításából erkölcsi állásfoglalása — az anyjának *más* vett koporsót !

A költő tiszta érzésvilága, a verseiből kiáradó természetesség és báj Szabolcska költészetének legnagyobb értékei, legnagyobb érdeme pedig a Petőfitől megteremtett dalforma regenerálása és kibontakoztatása. Ez a műfaj számára a lírai kifejezésnek nemcsak legbiztosabb,[1] hanem legtermékenyebb területe is. A műfaj hagyományos kereteit egyre tágítva, gazdag, változatos formáit és fajait fejlesztette ki, az egyszerű népdalstíltől[2] — legszebb példája az *Egy kis faluról* szóló dal — a bonyolultabb dalformákig, a puszta ötlet művészi kiformálásától[3] legegyénibb érzései megénekléséig, s bennük a legeltérőbb zengésű hangokat ütötte meg, a röpke sóhajtól a mély megindulásig, a lágy mélázástól a szenvedélyes hévig. Majd mind sűrűbben vegyítette az érzelmi elembe a leírót vagy elbeszélőt s ezáltal a dal körében újszerű, egyéni fajokat teremtett.

Valóban Szabolcska egész lénye szerint dalköltő volt, a közönséget is elsősorban dalaival hódította meg. S meghódította teljesen. A lelkesedés hullámai oly magasra csaptak, hogy naivabb, hevülékenyebb tisztelői egy új Petőfit láttak benne, s még esztétikailag művelt elmék is erősen hitték, hogy Szabolcska működése új irányba tereli költészetünket, szellemben magyarabbá, színben népiesebbé teszi. A költőt nem kábította el a dicsőség : ismerte, minden kritikusánál jobban, tehetségének határait és művészetének értékét s mosolyogva hárította el magától a meg nem szolgált

[1] Kerecsényi megállapítása a *Napkelet* 1930 : 1197. l.

[2] Népdalt keveset írt ; legjobban megközelíti az igazi népdalt, szellemben is, hangban is, az *Elmegyek én innen messze* kezdetű.

[3] Ebben a fajban Petőfi nyomán jár, de Petőfi az ötleteit inkább népdalokká fejlesztette.

dícséreteket: nem Petőfi ő,[1] nem is mérföldkő a magyar költészet útján, még csak nem is nagy költő, egy nemzet énekese — magának dalol, mint az erdő madara s örül, ha egy-két gyalog utas fölfigyel hangjára.[2]

A tisztes szerénységnek ezek a hangjai egészen őszinték voltak, a váratlan diadal azonban mégis fölverte a költő lelkét. Mélyén az öröm mellett más, sötétebb érzések is örvénylettek, a kétség, az aggodalom, a kishitűség szorongató érzései. Megdöbbenve eszmélt magára és helyzetére: egy csapásra az irodalom élére került, de meg tud-e ott maradni, mikor érdemtelenül jutott oda, nem a maga erejével, hanem az irodalmi viszonyoknak reá nézve kedvező alakulása következtében? Az irodalmi közvélemény, első sikerei nyomán, újat, többet és szebbet vár tőle, s hogy a várakozásnak, a fölfokozott követeléseknek megfeleljen, fejlődnie, emelkednie kell — olyan magas a cél s olyan kevés a remény! Amit a közönség nem sejtett, ő tudta, hogy a *Költemények* versei nem zsengék, egy hirtelen fölvillanó költői lángelme első termése, hanem hosszú fejlődés eredményei, költészete talán már ki is teljesedett — a korral, lelki mozgalmai élénkülésével még gazdagodhatik és mélyülhet, de értékben aligha gyarapodik![3] Mi lesz, ha a közönség észreveszi, hogy csalódott benne? Már is hallatszottak hangok, hogy legszebb verse az a négy genfi költemény, a többi nem ér föl hozzájuk.

A sors kegyelmesebb volt a költőhöz, mintsem gondolta. Közönsége híven kitartott mellette haláláig, ismételten volt sikerekben része: borús sejtelmei mégsem voltak egészen

[1] A Petőfi-párhuzamot ezzel a tréfás hasonlattal szállította le kellő értékére: ‚Az oroszlán is macska, de egy kissé nagyobbacska'.

[2] V. ö. első és második versgyüjteményének (*Hangulatok*. 1894) bevezető verseit.

[3] Még majd egy évtizeddel föllépése után is gyötörte Szabolcskát ez az aggodalom. Régi hű barátja, Vadnai, nem győzi eloszlatni kétségeit és éleszteni önbizalmát. Egyik levelében (1900 dec. 7.) ezt írja: «Hát téged még folyvást nyom az emlékezés, hogy 10 évvel ezelőtt én és Zsolt barátom annyi várakozást keltettünk föl irántad, amennyinek Te sohasem tudsz megfelelni? Ez is alaptalan töprengés. Azóta írtál annál különbeket is . . .» és megállapítja, hogy költészetének csúcspontján újabb versei állanak.

alaptalanok. Nem léphetett Petőfi nyomába, aki új irányba terelte a magyar lírát, pályája sem ívelt egyre magasabbra, mint többi nagy lírikusunké, Vörösmartyé, Aranyé, Tompáé és az újabbak közül Vargha Gyuláé, s delelőjén sem állott erősebb fényözönben, mint költészete hajnalhasadásakor. Ha arra vágyott volna, hogy a legnagyobbakkal álljon egy sorban, a pálya alkonyán fájdalmas érzéssel búcsúzhatott volna múzsájától. Ettől a tragikus végtől megmentette szerencsés lelki alkata. Nem tragédia hőséül hívta el az élet: földi ember volt ő s Arany tanítása értelmében beérte azzal, amit számára a sors rendelt — ez volt annyi, hogy mint embert és mint költőt boldoggá tehette.

2.

Szabolcskát első nagy sikerei után egy ideig prózaibb dolgok foglalkoztatták: Párizsban tanulmányai, majd 1892 elején hazaérkezve, elhelyezkedése a polgári társadalomban. Nem volt állás nélkül — már 1891-ben megválasztotta segédlelkészévé a debreceni református egyház, hazaérkezése óta Könyves Tóth Mihály mellett működött mint káplán, meg a nagyiskolásokat tanította hittanra — de a közvélemény szerette volna kiemelni alárendelt helyzetéből. Széltében hangoztatták, hogy a kitűnő költőt anyagilag függetlenné kell tenni, bizalmas levelekben hívták kedvesen ide is, oda is tekintélyes egyházközségekbe, jövedelmező eklézsiákba papnak — de az egyházi pályán a dicsőség lassúbb lábon járt, mint a költőin, s a fényes parókiák csábító képei csakhamar szétfoszlottak. Álom volt, felejtsük el, írta Szabolcska, s 1892 őszén elfogadta egy kis erdélyi községnek, a Maros-menti Felfalunak papságát. A kálvinista Rómából, a református világ szeme elől elment az Isten háta mögé, szegény falusi papnak — barátai azt gondolták, hogy csalódása űzte oda, a hiú, be nem váltott ígéretek. Milyen rosszul ismerték Szabolcskát!

Egyszerű kis falusi ház, fehérre meszelve, mint a többi, oszlopos tornáccal, galambdúccal, keskenyke kert, le a Marosig, köröskörül csupa magas, égbe nyúló hegy, oldaluk

sűrű fenyvessel borítva, csúcsukon még a nyári nap hevében is csillogó hó: milyen idegenszerű kép az új papnak, az Alföld szülöttének — vonalaiban és színeiben sokkal közelebb áll Schweizhoz, mint a Tiszamentéhez. Szabolcska lelkében azonban erősebb volt a természetérzék, mint a szülőföldje iránti elfogultság: azonnal fölismerte az új környezet természeti szépségeit s annyira megszerette a hegyeket, a sötét fenyveseket, a Maros vizét, hogy szinte hűtelen lett a rónához, a fehérvirágú akáchoz, a Tiszához, s csakhamar már azt énekelte, hogy

A mi Erdélyünknél
Hetedhét országon
Nincsen szebb darab föld,
Sehol a világon...

Költészetébe új színek, új képek lopódznak, költői világa új hangulatokkal, új motívumokkal gazdagszik: vadrózsabokroktól ellepett völgyek mosolygása kíséretében, fenyvesek zúgása, hegyi patakok csobogása hangzik ki abból a három verskötetből, amelyek felfalusi korszakának költői termését foglalják magukban (*Hangulatok*, 1894; *Újabb versek*, 1898; *Szabad órák*, 1900.).

A csöndes falusi élet is ihlette Szabolcskát egy-két kedves idilli dalra, de csakhamar más, eddig nem hallott hangok csendültek föl a felfalusi paplakban: a boldog szerelem diadalmas énekei. Új otthonába már a viszonzott szerelem érzésével költözik — nyilván az bírta reá, hogy elfogadja a felfalusi eklézsiának sovány falathoz kötött függetlenségét.[1] S amint megálmodta, a következő év tavaszán, a Természet májusi pompájában, ‚rózsanyíláskor', az Úr asztala elé vezette azt a biharvármegyei kékszemű, sötéthajú leányt, Kun Erzsikét, akit Párizsból visszatérve imádságába, dalaiba is belefoglalt.

Vágyainak beteljesülése egyidőre elfojtott Szabolcska szívében minden más érzést, lantján csak a hitvesi boldogság és a felesége szépségében való gyönyörködés számára volt

[1] Később kiderült, hogy ez a falat nem is volt olyan sovány: 60 hold föld és 6 hold belsőség tartozott a felfalusi paplakhoz.

húr — azután, alig egy félév múlva, elpattant a húr, elhallgattak a szerelem lüktető melódiái. A költőt ismét ‚megcsalta szíve dobogása',[1] úgy látszik, az asszonyt is: mindketten belátták, hogy nem egymásnak rendelte őket a sors, és csöndesen szétváltak.[2] Az összeomlott családi boldogság képe egyideig még kísértette a költőt: egy versben lovagiasan megvédte elvált feleségét a rossz nyelvek ellen, egyszer-kétszer még fölmerült képzeletében Erzsike emléke, és reá gondolva fellobogott szívében egy-egy pillanatra ‚az eltiprott zsarátnok', nyomán fölcsendült újra ‚megölt szerelmének' bús dala — de csalódása sem lelkén, sem költészetén nem hagyott mélyebb nyomot.[3] Barátai biztatták, hogy aknázza ki az irodalom számára fájdalmát,[4] de Szabolcskát ízlése és jó érzéke visszatartotta.

A ború nem sokáig ült Szabolcska lelkén. Alig egy év mulva, 1895 elején új asszonyt vitt a tornácos paplakba. Ezúttal a női báj nem pusztán a költő szemét gyönyörködtette, hanem megfogta szívét is, mert akit szerelmével megajándékozott, Etédi Korondy Etelka, lélekben is szép volt. Egy hosszú életen át leghívebb barátja az embernek és legmegértőbb hallgatója a költőnek: megsokszorozta örömeit, jóságos kezével elsimította homlokáról a gondtól szántott redőket. A családi boldogság, amely vele beköltözött a felfalusi fehér házba, ott, a falakon belül, nem hagyta el a költőt egy pillanatra sem, s évek jártával egyre mélyült, kivált mikor gyermekektől lett hangos a ház. Elkísérte őt Felfaluból Temesvárra, majd Budapestre, s az utolsó, fáradt

[1] Így kezdődik egy verse *(Ébredés)* második gyüjteményében. A köztudat feleségére vonatkoztatja, látszólag joggal, mert a költő vele nyitja meg a csalódás dalait. A vers azonban 1891 őszéről való s Piroskára vonatkozik.

[2] Elválásuk egyik okára rávilágít egyik barátja, Karczag Vilmos levelének következő helye: «Csak azt sajnálom, hogy Neked nem olyan asszonyt adott a Teremtő, aki együtt örvendeznék a te megérdemelt sikereiden.» (1894 febr. 19.)

[3] Elválásuk ihlette a következő versekre: *Önismeret, Megcsendül még, Megemlegetsz, Válás után, Édes anyád.*

[4] Többek között Szász Gerő 1894 jan. 5-i levelében.

sugár, amely a halálra vált költő szemét elhagyta, a hűséges, szerető élettárs könnyein tört meg.

Egy emberöltővel megelőztük az idő járását — ekkor, a 90-es évek második felében még fiatalon mosolyog egymásra a két boldog szempár. A családi érzésnek ez a melege a felfalusi tiszteletes úrnak legdrágább kincse. Költészetének is egyik leggazdagabb ihletője. S valamint csöndes, meghitt családi élete, költészetének ez a fele is csupa derű, csupa harmónia. Nincs benne semmi szertelenség, semmi romantika, a költő, szemérmes tartózkodással, még viszonzott költőiségét sem aknázza ki. Most nem jár mestere nyomán, s Petőfi helyett Arany példáját követi : a szeretett leányhoz írt dalait elrejti a nyilvánosság elől, csak az ismeri, akiről szólnak. Beteljesedett boldogsága első hónapjaiban nem tud uralkodni érzelmein s szenvedélyes férfi heve egypár forró, de nem mindég ízléses szerelmi vallomásban robban ki — csakhamar azonban belátja, hogy nem méltó hozzá szerelmét így vásárra vinni, s innen kezdve forró érzésvilága megszűnik számára dalmotívumul szolgálni. Szerepét nemesebb érzések veszik át : a hitvese iránt érzett hála és hűség, a gyermekei születésén, testi fejlődésükön, lelkük megnyílásán érzett öröm az, amit családi verseiben megénekel — olyan érzések, amelyek egyaránt élnek minden családapában. S milyen szép az élet körükben, a ‚Senki szigetén'! Kint az életben, a nagy világban, munka és küzdés, tülekvés és lárma, otthonában, a kis világban, megértés és szeretet, megnyugvás és enyhülés :

Az egyikben naponta megsebeznek,
Ott rózsák nem, csak tövisek teremnek.
De a másik virágokkal rakott
S hullat sebemre édes balzsamot. *(Idehaza.)*

Ez a világ derű és boldogság, még télen is, mikor a tűzhely köré gyűlve hallgatja a kis család a száguldó vihar robogását, hát még nyáron, ‚erdők, mezők csillogó pompájában'. S a legszebb idill, mikor udvaruk virágos akáca alatt ülve, gyönyörködik gyermekei játékában, s hallgatja ‚a világ legszebb himnusz'-át, az altató dalt felesége ajkán, és szíve megtelik a legtisztább érzéssel, a szeretettel. *(Munkaközben.)*

Az életnek ezekben a megszokott jeleneteiben egy egyszerű szív mozgalmai tükröződnek, s még a képek is, amelyekbe öltöznek, mindennapi vonásokból alakulnak — igazi díszük, egyben varázsuk, a melegség, a tisztaság és a végtelen gyöngédség. Hasonlóan egyszerű és kendőzetlen, de ép ilyen meleg, tiszta, gyöngéd dalokból telik ki családi verseinek másik fele. Öreg szüleit rajzolja bennük, Petőfi módján, de nyilván a valósághoz híven: anyagias gondolkodású édesatyját némi humorral, de sohasem bántóan, édesanyját, ‚a legjobb anyát', meglett férfikorában is gyermekiesen naív, de gyermekiesen tiszta rajongással — s a mély érzések közvetlen, megható hangjai közé sohasem téved túlzó vagy keresett. Szabolcska lényének alapeleme, a szeretet, családi verseinek ebben a két csoportjában éli ki magát legteljesebben és legnemesebben, de legszívesebben is: a családi érzésnek nálunk ő az igazi költője, az ő költészetében buzog föl leggyakrabban, s ő szólaltatta meg legváltozatosabb hangjait. Lírájának legállandóbb indítéka is — egész kötetei vannak, így a *Csendes dalok* és a jellemző című *Dalok hazulról*, amelyek anyaga javarészben a családi életben rejlő költészetet fejti ki.

Felfalusi korszaka bontakoztatta ki egész gazdagságában költészetének egy másik indítékát, a természet világát. A természet képei már első verseit is színezték, a *Költemények*ben meg épen sűrűn jelennek meg, de inkább csak mint kísérői, illusztrálásai a kifejezést kereső hangulatnak: költészetének tárgyává csak az első felfalusi kötetben lesznek. Tájképei ugyanabból a talajból hajtottak ki, mint családi költészete: a szeretetből. Szabolcska természetszeretetével páratlanul áll a 90-es évek költői között — a régiek közül is csak Petőfi és Tompa, az utána föllépők közül az egy Bárd Miklós vetekedik vele. Szerelmese a szabad természetnek, a mezőnek és az erdőnek, a fáknak és a virágoknak, a Tiszának és a hegyeknek, az égnek és a felhőnek; szereti napsütéses derűjében és zordon haragjában, néma csöndjében és madárdaltól hangosan. Egynek érzi magát a természet világával, átéli vele sorsának minden fázisát: mint az, örvend ő is, ha tavasszal újra éled; együtt bánkódik vele, ha késő ősszel lehull a szirom, elszárad a levél, s ilyenkor,

‚bolyongva szerteszét a halálra vált tájékon', ő fogja le ‚síma kézzel, az utolsó virág szemét'.

Valami csodálatos bensőséggel merül el a természet képeibe, lelke szuggesztiókkal telik meg: nemcsak látja az akácfák fehér virágait, a vadrózsabokor hajladozó ágait, a ‚nyárfa fürtös fején rezgő ezüstlombot', hanem hallja is szavukat, s amint kihallja a fák suttogásából, az erdő zúgásából az értelmet, akként megérti a fülemile dalát, a vadgalamb búgását, a kakuk szavát is. De megérti a természet is hű barátját s egynek érzi magát vele: a rét selymes füve körülöleli és édes álmot sugall neki, a napsütötte bárányfelhő rámosolyg és fölvidítja, a bólongató akácfa melódiát duruzsol fülébe fakadó verséhez,[1] a suttogó lomb, a virágos ág föléje hajol, megsimogatja arcát és vígasztalja, az erdő együtt sír vele bánatában, mikor búcsúzik a szeretett tájéktól — még a kis madarak is szóba állanak vele, mint egykor Assisi szentjével madár-testvérkéi. Sőt még lelki vívódásába is beleszól a nagy természet: megnyitja előtte — amit a hit nem tudott megtenni — a földöntúli élet reményét.[2]

Ezek a természeti képek nem olyan részletezők és sokszínűek, mint Tompa rajzai, festőiségben, mélységben, megragadó erőben nem mérkőzhetnek Petőfi tájképeivel, Bárd Miklós leírásában is több a mozgalmasság, a szemléletesség, a meglepő újszerűség, de mennyi meleg érzés, mennyi kedvesség van bennük és mennyi elevenség! Csupa szín, csupa élet mindenütt, és csupa lelkiség: kép és érzés, a természet világa és a szív világa összeolvad; hol a természeti kép rejti magában a lelki mozzanatot, hol a költő megindulása emeli be a festő elemet a líra világába — így is, úgy is mindig tiszta dal az, amit kapunk. Alaptónusát az érzelem adja

[1] A *Vágy* című dalában olvasható ez a kedves kép — egyben kitűnően rávillant a dalteremtő lelki munka nehézségére:

A dalt, bár nem tudnám megírni,
De elgondolnám gyönyörűen:
— Bólingató akácfalombok
Vernék ki a ritmust körűlem!

[2] Oláh Gábor: *Írói arcképek*, 1909. 125. l.

meg, a természetből ellesett vonások csak érzékelhetővé teszik, fölfokozzák vagy elmélyítik borús vagy derűs hangulatát. Kivált az utóbbiak, a derűs hangulatúak, érdekesek: velük Szabolcska egészen új festői eljárást hozott költészetünkbe. Ragyogó napsütésben, átlátszóan tiszta levegőben, telt, élénk színekkel ábrázolva a természetet, megteremtette költészetünkben a plein-air festést, úgy amint már korábban a képírásban megteremtette Szinyei-Merse Pál. Bár Szabolcska törekvése független a színek nagy magyar mesterétől, — bizonyos, hogy akkor még egy Szinyei-képet sem látott — a kapcsolat az új költői és az új festői irány között nyilvánvaló: mindkettőben ugyanaz a művészi fölfogás és művészi elv valósult meg. Az egyezés a részletekig nyomozható. Olvasva a *Nyári felhők* következő sorait:

A fűbe hanyatt heverészve,
Nézek a kéklő, magas égre . . .
Az ég egyszín-kék, tiszta selyem,
Fény a magasban, fény idelenn . . .
Mikor egy perc: s mire észreveszem,
Már felleg a fénylő mennyezeten!

kinek a szeme előtt nem jelenik meg rögtön Szinyei-Merse *Pacsirtája*? Ép így a *Tele van a város akácfavirággal*, meg a *Virágos akácfák* című versek önkéntelenül fölidézik emlékünkbe a *Virágzó almafák* című képet, nemcsak rokontárgyukkal, hanem a természeti kép keltette hangulat azonosságával. Ilyen plein-air festés Szabolcskának méltán leghíresebb tájképe, a *Hortobágy* is. Valójában diptichon: két összefűzött kép az alföldi róna nyári arculatáról. Az egyik délben mutatja be, a kanyargó Tiszával, a virágos rétekkel, a messze föltűnő habos délibábbal, a másik éjjel, a mély kék boltozaton fénylő csillagokkal — a két ellentétes tónusú képet a hangulat egysége tartja össze: itt is, ott is csönd és nyugalom s a végtelenség fölemelő érzése a ragyogó égbolt alatt. De itt a természetnek részletesen és nagy művészettel kivitt rajza csak keret, s az igazán megkapó a képből kifejlő gondolat — a magyar népdal születésének költői magyarázata:

Barna legény bámul
A csillag lángjába,
S rágondol a maga
Élte csillagára:
— Egy kékszemű lányra.

Fájó gyönyörűség
Amit gondol róla,
Abból terem itt, hej,
Az a sok szép nóta,
— Vagy ezer év óta!

Még több a fény, a sugárzás a *S jött a király* című tájképében. Szabolcska legmerészebb, legnagyobbszerű festése: valóságos dithyramb a színek és vonalak világában. A király, aki érkezik, a nap. Az egész természet várja a hajnal ébredését: a rózsás égen utolsót villanó csillag, az erdő őrszeme, a rezgőlevelű nyárfa, a kis virágok a hímes mezőben. Ekkor megérkezik a hajnali szellő, jelentve, hogy jő a király. A hegyek ormán kigyúl az örömtűz:

És jött a király,
Arcán az öröm tüze égett.
Fény, ragyogás előtte, utána,
Míg kincseiből
Tartott az arany,
Azt szórta, hová sugárai értek.

Majd ujdonatúj
Fényes ezüstöt
Hintett pazarul szét,
Erdőkre, hegyekre, mezőre, virágra,
S míg szerte a fénylő, zöld sátrak alatt
Sok száz piciny ajkról megzendül a dal
És csattog a himnusz:
Megfordul a szellő
A lágy zenehangot szárnyára veszi,
És száll vele, száll, száll,
Ragyogva közelgő királya elébe.

A természet legpompásabb tüneményének, a napkeltének ez a festése[1] költőiségben méltó párja annak a kitűnő képnek, amelyet Jókai adott róla a *Sárga rózsá*ban.[2]

[1] A költemény a későbbi kiadásokban ezt a címet viseli: *Májusi napkeltekor*. Az új cím jól megnevezi a vers tárgyát, de nem olyan hangulatkeltő, mint a régibb — nyilván félt a költő, hogy az félreértést kelthet, s a verset majd allegóriának veszik.

[2] Szabolcska festő költészetéről értékes megállapításokat és fínom megfigyeléseket ad Gálos Rezső egy Szabolcskáról tartott előadásában.

Az érzelmi elem ebben a költeményben látszólag egészen visszavonult a leíró mögé, de a hang lüktetéséből, az ujjongó szólamokból, a ragyogó képekből kiérzik a költő gyönyörködése a fény diadalában, s a magasan szárnyaló festő költemény lényegében mégis lira.

Szabolcska felfalusi költeményeinek egy másik csoportjában szintén elrejti az érzelmet — ezúttal az elbeszélő elem mögé. A két elem vegyítése a legművészibb abban a kis költeményben, amelynek címe *Dal a kis Demeter Rózsikáról.* A legegyszerűbb, de legszomorúbb dal, amit egy kis parasztleányról írtak. A kis Demeter Rózsika maga volt a jóság, a szeretet, az istenfélelem — ha a XV. században Firenzében él, szende angyalaihoz nem találhatott volna méltóbb modelt az áhítat legnagyobb művésze, Beato Angelico. Orvosságért beteg anyjának a szomszéd városba ment, de útban érte a vihar — így találták élettelenül, imádságra kulcsolt kezében az orvosságos üveggel. A dal szárnyra kelt s Szabolcskának első felfalusi kötetében lenyomatott másik két dalával, *A Grand Caféban* és a *Salzburgi csapszékben* címűekkel[1] élnek ma is, nem vesztettek semmit frisseségükből. A két utóbbi egy-egy mindennapi kép, de a rajz mögül, mint a *Demeter Rózsikában* is, egy hatalmas érzés csap föl megrázó, magával ragadó erővel. A külföldi tárgyú versek kettős képei mozgalmasabbak. Amaz egy fényes kávéház világát mutatja be ; egyik felén a párizsi közönség, amint érzéketlenül hallgatja a magyar nótát ; másik felén a hazájától elszakadt költő, akit könnyekig meghat az idegenben fölhangzó *Kondorosi csárda mellett:* a kettő ellentétéből fejlik ki elénk az az erős faji érzés, amelyben a vers fogant. A *Salzburgi csapszék* egy való és egy elképzelt jelenetben tükrözi két faj eltérő jellemét. A német kocsmában verkliszó meg sör mellett összepöröl a két vetélytárs — ez a látott kép ; nyomán föltámad a költő lelkében egy másik : egy Tiszaparti kocsmában talál egymásra két féltékeny magyar — nem sokat beszélnek, de az erősebb kiveri a gyöngébbet. A költő nem mondja, mennyivel különbnek tartja a magyar legényt, versében mégis lobog a magyar önérzet, a nemzeti büszkeség.

[1] Mind a kettő a *Hangulatok*ban olvasható.

A köztudat ebben a három költeményben látja Szabolcska költészetének tetőződését. Teljes joggal. A költő az ihlet egy-egy szerencsés pillanatában olyat alkotott, ami méltó volna legnagyobb lírikusaink tollára, s ami a magyar szellemnek mindenkor kincse marad. Mindegyik verse egy-egy történet, az egyik általános emberi, a másik kettő sajátosan magyar, a fantázia erejével képpé formálva. A képek méreteikben kicsinyek, szinte miniatűrök, rajzukban szegényesek, de színesek és csodálatosan élesek s egyének sorsában az egyetemest vagy a nemzeti géniuszt állítják szemünk elé. Mindenütt lüktet az élet, — még a halott Rózsika kézmozdulatában is érezzük az élet, a lélek utolsó megmozdulását! — mindenütt az emberi szív világa a maga belső igazságával. A művészet diadala ez az anyagon, a valóság jellemzővé eszményítve.

A megkapó tárgy s az ábrázolás művészete mellett e versek hatásának harmadik eleme a rajtuk eláradó líraiság. Látszólag tiszta epikumok, a szegény Demeter Rózsika megható sorsa is csak az utolsó versszakban csalja ki a költő szívéből a fájdalom és a lázadozás hangját, a másik kettőben meg egészen elrejti magát előlünk a lírai elem: mégis mindegyik lényege szerint egy-egy érzés illusztrálása, mindegyikből kiérezzük a költő lelki megindultságát — épen azért szólnak úgy a szívünkhöz, kivált a *Grand Café*ban, amelyben az események szinte teljesen lírává diluálódnak.

Szabolcska e három «nagy» költeményén kívül egész sorát írta a hozzájuk hasonló verseknek, már korábban is. Ilyen volt, láttuk, a *Balla Maris*, valamint ugyancsak a *Költemények* kötetben a *Föllebbezés:* a kis Emma esete, akire büntetést mértek, mert gyermeki boldogságában fölnevetett az imádság alatt; sőt volt ilyenféle már a négy genfi vers között is, az *Alice:* a költő kalandja a bájos francia leánnyal, aki a véletlenül az emlékébe vésődött magyar mondat, «Szeretlek szívből, igazán», kedves ismétlésével rózsás, de meg nem valósulható ábrándképet varázsolt egy pillanatra a költő elé. A későbbiekkel együtt egész kis gyüjteménnyé szaporodtak e versei — legismertebb köztük *A levél:* az urak nem merik megmondani a levéllel házaló írástudatlan özvegy Demeternének a benne foglalt szomorú

hírt. Bennük Szabolcska egy új költői fajt fejlesztett ki, a maga egyéni műfaját, a lírikus elbeszélést. Románcszerű költemények, a «ballada és a genre-kép határán»:[1] egyszerű történetek az életből, kivált a falu világából, rendesen szomorú vagy épen tragikus kifejlettel, a lehető legkevesebb szóval, gyakran csak 12 sorban, elbeszélve, de mindig sejtetve az események mögött a szereplők lelki mozgalmait. Lényegük szerint tehát epikumok, de a költő annyira együttérez szenvedő hőseivel, s a maga érzelmi megindultságát annyira át tudja terjeszteni az olvasóra, hogy e versei, objektív, tényszerű előadásukban is, valósággal lírikumokkal hatnak s dallamos, énekelhető formájukkal egészen dalszerűek. Olyan tiszta dal, mint a *Grand Café*ban, nincs több köztük, mind a korábbiakban, mind a későbbiekben erősebb az elbeszélő elem, de mindegyikben, még a legsúlyosabb tartalmúakban, a leggazdagabb szövésűekben is, van bizonyos könnyedség és lehelletszerűség, hangulatosság és báj — gazdag és meleg lírizmus.

Egyik kevésbbé ismert elbeszélését bemutatom. Nem olyan lírai, mint a többi, de bár legrövidebb mind között, a legmozgalmasabb is: tíz sorban ugyanannyi esemény.

Legyen hű minden lány...

Mikor Kispál Danit katonának vitték,
Fehér Zsófi meghal, széltire azt hitték.

Nem halt meg, kilábolt valahogy belőle
S más menyasszonya lett, alig esztendőre.

Kispál Dani megjött rövid szabadságra,
S visszament, visszament — örökös rabságra.

Fehér Zsófit másnap sokan elsiratták,
De nem a halottat, az *élőt* siratták.

Fel is írták szépen a Zsófi fejéhez
«Legyen hű minden lány a szeretőjéhez!»

[1] Horváth János megállapítása. *Akadémiai Értesítő*, 1924. 78. l.

Ezek az érzelmes történetek lettek Szabolcska legnépszerűbb versei — értékükkel és hatásukkal vetekszik irodalomtörténeti jelentőségük. Velük a költő nemcsak költészetünk anyagát gazdagította, hanem a költészet számára új lehetőséget nyitott, új formát talált az érzések tolmácsolására. Nem járt ugyan töretlen úton, Petőfi genre-képeiből és románcaiból, Arany első balladakísérleteiből merítette az ösztönt, de amit átvett, azt a tömörség, mozgalmasság és líraiság felé továbbfejlesztve, a maga egyéni műfajává képezte ki. Az irodalom fölkapta, egyre-másra termettek a hangulatos verses elbeszélések, de jellemző erőben és szűkszavúságban, líraiságban és dalszerűségben egyik sem érte el a mintaképet. A műfajnak legnagyobb mestere Szabolcska maradt.

Nagyobb kompozíciókon sem ekkor, sem később nem próbálta meg erejét — Munkácsy koszorújára nem vágyott, megelégedett Meissonier-ével. Még az epika tiszta fajai sem vonzották, s ami epikumot írt, az mind lírai jellegű. Ilyen a legterjedelmesebb, legmerészebb elgondolású verse, *A notre-dame-i toronyóra*. A költő Párizsban nyugtalanul hánykolódik ágyán — egyszerre megszólal a székesegyház órája és éjfélt üt. A mélyen kongó hangok fölidézik egy gyermekkori olvasmányának, egy lovagregénynek emlékét, amelynek döntő fordulatát ez a szólam vezette be :

«Épp a tizenkettőt ütötte
A notre-dame-i toronyóra.»

Az álom és ébrenlét mesgyéjén dolgozni kezd a fáradt agy. Fölvonultatja a regény három hősét, a kegyetlen királyt, a szende királyleányt és a szerelmes lovagot, homályosan földerengő történetükbe, az öntudat megbénult működése folytán, belevegyíti a maga szerelmi életének mozzanatait és szubjektív hangulatait : emlék és valóság bizarr képekké olvad össze, s közöttük, mintegy félálomban, imbolyogva halad a kettős mese, a hősé és a költőé, töredezett képzetek, félig kimondott gondolatok, szaggatott mondatok során — de a hangoknak ebből a látszólagos zavarából tisztán kicsendül a vezérmotívum, s a költő biztos művészettel magasabb,

psychologiai rendet teremt a szívnek és elmének zavaros játékába. S a költemény végére érve észrevesszük, hogy a költő valóban játszott velünk: az epika álarcában lírát adott, tiszta lírát — hősei szerencsétlen sorsában a maga szerelmét könnyezte meg:

Ők nem lehettek soha egyek
— Mennyit könnyeztem én ezen;
Hiába vártak mind a ketten,
Emlékezem, emlékezem!
S miattad ím', most is zokogva
Borúlok arccal vánkosomra,
Míg ah, fölöttem egyre kong, kong —
A notre-dame-i toronyóra.[1]

3.

Hat évig tartott a költő felfalusi idillje. A hatodik év végén elszólította őt falusi magányából Temesvár egyházközsége, s Szabolcska 1898 december 2-án a görgényi havasok csöndjét fölcserélte a nagyváros zajával. Szorongó szívvel mondott búcsút a szerény paplaknak: ‚a puszta fia', a falu és az erdő szerelmese, félt ‚a magas kőházak börtön'-étől. Idegenül érezte magát eleinte a ‚kőrengetegben', távol a természettől, s csak lassan szokott bele az új környezetbe — még évek mulva is visszasóvárgott a Tisza meg a Maros vidékére, kivált virágfakadáskor, mikor ‚szívével már érezte a tavaszt, de szemével még nem látott semmit belőle'. Jó ideig tartott, míg a vidéki ember átformálódott városivá, a falusi tiszteletes egy nagy egyházközség lelkipásztorává, de a folyamat csöndben, konvulziók nélkül ment végbe. Szabolcska simulékony kedélye és józan életfelfogása megbékült a változott viszonyokkal, annál könnyebben, mert új munkaköre kielégítette ambícióját, s hívei ragaszkodásában megtalálta prédikátori működésének jutalmát. Emberi valójával, közvetlenségével és szeretetreméltóságával, meghódította az egész várost, mindenki szerette. Ha az utcán sétált, kényelmes, lassú lépéssel, szinte «tempósan», mint

[1] A verset a költő Párizsból keltezte; kötetben először a *Hangulatok* hozta. Alapja a Piroska iránt érzett szerelme.

apái, a megfontolt, higgadt parasztemberek: akivel találkozott, fiatalok és öregek, férfiak és asszonyok, mosolyogva köszöntötték, s földerült az ő arca is. Megjelenésében volt valami érdekes: magas, vaskos, de szálegyenes termet, hatalmas, domború koponya, — homlokának merész bolthajtása Rákosi Jenőt Bismarck koponyájára emlékeztette — alatta mélyen ülő, apró, de csillogóan fekete szempár, igazi kúnsági tatárfej, az Ázsia pusztáin kóborló ősök öröksége. Az egész ember maga a megtestesült nyugalom és határozottság, önérzet és erő: parancsolásra és uralkodásra termett, szinte félelmes egyéniség. De csak annak a szemében, aki nem tudta, hogy ez a satnya városi nép körében idegenszerű jelenség: Szabolcska Mihály. A végzet ezúttal tréfát űzött, s a hatalmas, szinte fenyegető alakba szelíd, szerény, jóságos lelket rejtett — azt a lelket, amelyet költészete elénk tárt. S valóban, ha megszólalt, noha mélyen búgó hangjából is inkább erőt, mint lágyságot lehetett kihallani, menten megtermett a félelmesnek látszó ember körül a nem várt atmoszféra, az a kellemes érzés, amelyet egy gyöngédséggel, jósággal, szeretettel eltelt szív áraszt maga köré.

A temesváriak is hamar kiismerték új papjukat. Beköszöntő prédikációja már a Sámuel könyvéből vett alapigéjével rávallott a szív emberére: «Az emberek azt nézik, ami a szemük előtt vagyon, de az Isten azt nézi, ami a szívben vagyon.» Szabolcska is azt nézte, de nemcsak nézte, hanem követte is szíve sugallatát, s nemcsak szavainak, hanem tetteinek is irányítója a szeretet volt. Mikor 1909-ben visszatekintett tízéves lelkipásztori működésére, a meggyőződés erejével mondhatta: ‚Ha van ebben a gyülekezetben egyetlen egy olyan szegény, — ide értve a távollevőket is — akit én hozzám fordultában valaha nem testvéri szeretettel fogadtam s sorsán enyhíteni nem igyekeztem; ha van olyan árva elhagyott, akinek búját, baját, sorsát én a magamévá nem tettem, vagy gyászoló fél, akit én sírni hagytam a vigasztalás szava nélkül, akkor én ma nem volnék méltó arra, hogy itt megálljak és nem is tudnék itt ma rettegés nélkül megállani'. Ugyanakkor írta *A magyar pap* című legendáját, s amit ott a mennyország kapujában álló

magyar pap Szent Péternek a maga érdeméül fölsorol, azt, hogy tanít és prédikál, példát mutat a népnek és vígasztalja a szenvedőket, egyre csak ad, de nem kér senkitől, s azonkívül gondoskodik a maga családjáról is — mindezt Szabolcska valóban megtette. Temesvári hívei bizonyára megnyitották volna előtte a mennyország kapuját!

Szabolcskát azonban nemcsak szerette egész Temesvár, hanem büszke is volt rá: nagyra tartották, mint költőt, dicsekedtek azzal, hogy az ő körükben él az ország legnépszerűbb költője. A város irodalmi és társadalmi életében vezető szerepet juttatott neki — társelnöke lett a Délvidék legelevenebb és legkomolyabban dolgozó irodalmi körének, az Arany János-Társaságnak [1] — s minden alkalmat megragadtak, hogy elhalmozzák szeretetük és megbecsülésük jeleivel. A magyar Temesvár és Szabolcska harmóniáját nem is bontotta meg semmi; családi boldogsága is, szerető hitvese és szépen fejlődő gyermekei körében, zavartalan maradt — sőt aminek reménye korábban még álmai között sem merült föl: némi jó módra is szert tett,[2] úgyhogy az a húsz esztendő, amelyet a költő 1899-től 1918-ig a magyar Temesvárott átélt, ép olyan derült állomás emberi pályáján, mint volt a felfalusi korszak. De nem olyan nyugodt és gondtalan. Temesvárott nem tudott úgy megbúni a világ elől, mint Felfaluban. Egyre növekvő tekintélye, újabb meg újabb verskötetei mindjobban reá irányították a figyelmet, s a közérdeklődés ismételten kiragadta családja és hívei köréből. Akarata ellenére elkapta a lüktető élet sodra, belevetette a nagy világ mozgalmaiba, s ott, az egyéniségéhez nem illő viszonyok között, csalódás és szenvedés lett osztályrésze.

A közmondás azt tartja: aki szelet vet, vihart arat, Szabolcska példája igazolja, hogy szélvetés nélkül is van

[1] A társaságot maga Szabolcska alapította Szentkláray Jenővel, 1903-ban.

[2] Vagyoni helyzetére igen jellemző fényt vet Endrődi Sándor 1913. dec. 12-én írt levelének egyik kedves, tréfás passzusa: «Régvárt leveledre már régen válaszoltam volna, de mikor elolvastam, — azt írta benne Szabolcska, hogy egy bankbukás elvitte 10,000 K-ját — leesett az állam s azóta mind azon csodálkozom, hogy neked — tízezer koronád *volt!*»

vihararatás. Reá még az egyház békés világából is zúdultak viharok, s még a szeretet vetéséből is a háborúság magja hajtott ki. Már Felfaluba ismételten érkeztek kis és nagy egyházközségekből elhívó levelek, Temesvárott meg épen nem volt nyugta tőlük. Csak úgy ostromolták mindenfelől: Szászváros, Győr, Ókécske, Szatmár, Debrecen, Mezőtúr, Nagykőrös kívánták papjukul. Alig győzte elhárítani magától a megtiszteléseket, néha még azokat a támadásokat is ki kellett védenie, amelyeket «szelídlelkű» paptársai indítottak ellene, a meghívás puszta hírére. Mindez azonban csak ártatlan játék volt ahhoz a durva háborúhoz képest, amelyet 1911-ben vívtak ellene, mikor a békésbánáti egyházmegye lelkészi értekezlete és világi közönsége őt az Erőss Lajos halálával megüresedett tiszántúli püspöki székre jelölte. A jelölés mindenfelé nagy örömet keltett, az egész ország szívesen látta volna a legnagyobb magyar papköltőt a legmagasabb egyházi polcon, egyébként is hozzáillett a református egyház hagyományaihoz, hogy a püspöki méltósággal azt a kiváló papot, azt a Krisztus igéje szerint élő embert tüntesse ki, aki a «saeculum»-ban magasan minden magyar pap fölé emelkedett. Debrecennek, az egyházkerület székhelyének azonban más volt a jelöltje, s nyomban megindította a hadjáratot Szabolcska ellen. Kieszelt egy hangzatos jelszót, a világháború *sacro egoismo*jával egyenértékű, de szebben hangzó «szent egység» jelszavát, s durván reá támadt Szabolcskára, hogy «megrontja az egyház és a hívek szent egységét». Szabolcska szelíd, tiszta lelke nem állotta a méltatlan harcot, s ott hagyta a küzdőteret. A kudarc nem bántotta — ki tudja, nem választotta-e lemondásával a jobbik részt? — mégis püspökjelöltsége életének fájdalmas emléke maradt: ekkor mutatkozott meg neki először álarc nélkül, a maga igazi valójában, az emberi arc.

Debrecenben és embereiben azonban nem most csalódott először. Épen egy évvel korábban, 1910. tavaszán, hasonló körülmények között, de más téren, szintén kudarcba fúladt vállalkozása. Ezúttal a politika koboldja incselkedett vele. Szabolcska, mint minden magyar ember, szeretett bizalmas körben politizálni. Véleményét nem rejtette véka alá, s mint

Temesvár törvényhatóságának tagja, a közgyűléseken szavával és szavazatával minden politikai kérdésben határozott állást foglalt. Politikai életünk azidétt igen mozgalmas volt. A guvernamentális szabadelvű párt összeroppanása, nyomán a nemzeti önállóságot követelő függetlenségi párt uralomrajutása új politikai lehetőségeknek nyitott teret, s fölszította a nemzeti törekvések reményét, viszont állandóan kísértett bent az országházában az államhatalmat aláásó obstrukció, kint az országban pedig az uralkodó támogatása mellett nemzetmegosztó jelszóvá lett «általános, titkos». Az ellentétes irányú áramlatok megzavarták a lelkeket, hű fegyvertársak szembekerültek egymással, s halálos ellenségek fogtak kezet a közös eszme szolgálatára. Szabolcska, noha nem volt politikai iskolázottsága, — vagy talán épen azért — egyenesen, ingadozás nélkül haladt e törekvések útvesztőjében : családi hagyományai, idealizmusa és optimizmusa a nemzeti törekvések meg nem alkuvó hívévé tette, természetes józansága és higgadt temperamentuma viszont megóvta mind a szélsőségektől, mind a nemzet nyugalmát kockáztató újításoktól. Így amint később, noha nyílt ellensége volt a munkapárti kormánynak, nem volt hajlandó segédkezet nyujtani Justhéknak nemzetfölforgató terveikhez, ekkor is azt hirdette, hogy az állam érdekét nem szabad föláldozni a hatalom kedvéért, de még az elvek uralmáért sem. Bátor, okos viselkedése, akarata ellenére belesodorta a politikai életbe, híre lassanként elterjedt, s az 1910-i választások alkalmával Székelyhídról is, Szoboszlóról is megkínálták képviselőjelöltséggel. Szabolcska nem kapott az ajánlaton, de kötelességének tartotta bejelenteni a kettős ajánlatot pártja, a Kossuth Ferenc vezetése alatt álló függetlenségi párt elnökségének. Ott nemcsak örömmel fogadták e hírt, hanem a párt elnöke, Tóth János, válaszolva a költőnek, úgy állította be a jelöltség kérdését, mintha a gondolat Budapestről, a párt vezetősége köréből indult volna ki,[1] s a párt és az ország érdekében *kérte* Szabolcskát, vállaljon képviselőséget. De Székelyhíd és Szoboszló helyett, noha ott is volna reménye a megválasz-

[1] Úgy is volt ; a székelyhídiek jelöltséget kínáló levele Budapesten kelt és a pártiroda hivatalos levélpapírjára volt írva.

tásra, a debreceni I. kerület jelöltségére kérte föl: egyrészt mert a debreceniek maguk is nagyon kívánják őt képviselőjükül, másrészt mert csak az ő személyével lehetne ott diadalra vinni a Kossuth-párt zászlaját. A pártelnöknek teljesen őszinte és végtelenül finom levele,[1] s a még biztatóbb második,[2] eloszlatta Szabolcska aggodalmait, elvállalta a jelöltséget. Ekkor váratlanul táviratot kapott a pártvezértől, Kossuth Ferenctől,[3] hogy a debreceni pártértekezleten Varga Lajost, az ottani párt elnökét jelölték képviselőül. Mi történt a közben eltelt hónap alatt, nem tudjuk. Szabolcska nem törte rajta a fejét, csak bosszankodott is, nevetett is a botcsinálta politikus megérdemelt kudarcán.

Bolond Istók csak bekukkantott Debrecenbe s otthagyta azonnal a várost, Szabolcska be sem kukkanthatott, sem mint képviselő, sem mint püspök.

Az egyház és a politika megtagadta Szabolcskától a koszorút — nem bánta. Szíve nem ezen a téren vágyódott elismerésre, hanem a költészet terén, s ott a közönség bőkezűen nyujtotta a babért. Maga is megdolgozott érte. Szabad óráiban, kivált az est csöndjében, minden érzésrezdülését, minden ötletét versbe foglalta, így versei annyira fölszaporodtak, hogy a századforduló idején az ország legtermékenyebb költője volt: temesvári tartózkodása alatt, 1918-ig, hat kötet új verse jelent meg,[4] egy kivételével, mind hűséges kiadójánál, a Singer és Wolfner-cégnél. Ebből a bibliografiai adatból azt a sokat jelentő megállapítást lehet levonni, hogy Szabolcska verseinek kiadása jó üzlet volt: szokatlan jelenség, hogy kiadó pénzt keressen magyar lírikumokkal. Sőt — és ez már szinte páratlan jelenség irodalmunk életében — még régibb köteteit is újra kiadták, az *Újabb versek* két, a *Hangulatok* három, a *Költemények* négy kiadást ért meg alig egy évtized alatt. Azt mutatja ez, hogy Szabolcska volt annak a kornak legnépszerűbb, legolvasottabb lírikusa, neki volt a

[1] 1910. IV. 3-ról keltezve.

[2] 1910. IV. 19-ről keltezve.

[3] 1910. V. 17-én.

[4] *Szabad órák*, 1900, *Áhítat, szeretet*, 1902, *Csendes dalok*, 1904, *A magam ösvényén*, 1907, *Dalok hazulról*, 1910, *Szívem szerint*, 1914.

legszélesebb körű és leghálásabb közönsége. Voltak, akiket a kritika jobban méltányolt, voltak, akik mellett nagyobb hévvel szállott síkra egy-egy irodalmi klikk, de olyan általános, olyan meleg szeretet egyiknek sem jutott osztályrészül, mint Szabolcskának, s a magyarság zömének ezidétt ő volt a kedves költője. Egy-egy kötetének megjelenése alkalmából, sőt igen sokszor egy-egy szebb verse közlésekor is, valósággal elárasztották üdvözlő levelekkel, ismeretlenek is, kiváló esztétikusok csakúgy, mint művelt és félművelt laikusok, — ezeknek az utóbbiaknak naív, de közvetlen elragadtatása néha végtelenül megható. Nem szabad ezeket a sokszor dadogó nyelven szóló kezdetleges esztétikai ítéleteket lenézni : nagy erő van önkénytelenségükben, s épen olyan megbízható tolmácsai a közhangulatnak, mint a tudomány álláspontjának a képzett esztétikusok méltánylása.

A közönség elismerését csakhamar követte az irodalmi fórumoké. A Kisfaludy-Társaság már temesvári tartózkodása első évében, 1899-ben, megválasztotta rendes tagjának, s a kitüntetés értékét fokozta, — a közönség szemében is, de a költőében még inkább — hogy régi jó emberein, Vadnain, Beöthyn, Szász Károlyon kívül Gyulai is melléje állt. Majd 1908-ban Akadémiánk kettős koszorúval tüntette ki : megválasztotta levelező tagjának s ugyanakkor az Ormódy Amélie-jutalmat *Csendes dalok* című verskötetének ítélte oda. Végül 1910-ben a Petőfi-Társaság tiszteleti tagjai sorába emelte. A Kisfaludy- és a Petőfi-Társaság elismerése büszkeséggel töltötte el, mert szerénységében is úgy érezte, hogy költészetével megszerezte a jogot helyet foglalni az ország legtekintélyesebb szépirodalmi társaságaiban, a nemzet jeles költői között. Az akadémiai tagság híre azonban megzavarta. Az Akadémia tudósok társasága, költők előtt ritkán és nem szívesen nyitja meg kapuját, rendszerint csak a legkiválóbbakat kapcsolja magához, milyen távol esik tőlük ő! Meghatottságát egy kedves, humoros rögtönzésbe rejtette,[1] hálját sem kürtölte világgá s hosszú ideig, Pestre költözéséig,

[1] Címe : *Levél akadémiai tagságomról.* Feleségének írta, de kötetben nem közölte. (Olvasható a *Délmagyarországi Közlöny*, 1918 máj. 17-i számában.)

csak elvétve fordult meg Akadémiánk ülésein, kéretlenül meg egyetlen egyszer sem vett részt munkájában; hogy ez a tartózkodás egyfelől szerénységének, másfelől az Akadémia nagy megbecsülésének jele, azt csak azok tudták, akik járatosak voltak szívének nemes világában.

A közélet pálmái alatt sem lehet büntetlenül vándorolni: Szabolcska is megszenvedett dicsőségéért. A kettős babérkoszorú mellett viselnie kellett egy harmadikat is, a töviskoszorút. A kritika, láttuk, már első kötetét sem kímélte, s amint népszerűsége nőtt, akként erősödtek a támadások költészete ellen. Hivatottságát nem tagadták, de fogyatkozásokat, gyöngeségeket vetettek szemére, egyre nagyobb hévvel, szinte szenvedélyességgel. Tagadhatatlan, hogy Szabolcska költészetében voltak olyan pontok, amelyeken jogosan megvethette lábát a kritika, de ép oly kétségtelen, hogy a reá szórt vádak nem mindig esztétikai természetűek, s jórészük kívül marad a művészet körén. Ott szerepelt a támadások rugói között a mellőzöttek, lemaradtak keserűsége, meg az irígység, az a szennyes, de örök emberi tulajdonság, amely nem tudja elviselni, hogy a sors önként, kéretlenül megadjon mindent kegyeltjének, s belevegyült a Szabolcska iránt érzett ellenszenvbe a világnézet kérdése is. A századeleji íróvilág egy része, s épen a hangosabb fele, erősen «progresszív» gondolkodású volt; Szabolcska költészete már a benne tükröződő konzervatív világnézettel és eszmevilágával, a haza, az Isten, a család háromságával, ellenérzést keltett bennük, sőt le is nézték a költőt mint ósdi, lejárt eszmék dalnokát. S mikor Szabolcska a magát «szabad gondolkodó»-nak nevező irány megerősödésével, bátran fölemelte ellene szavát a nyilvánosság előtt, támadva azokat, akik Istent és az egyházat, a hitet és az erkölcsöt balítéletnek és bolondságnak hirdetik s az egyéni szabadság örve alatt az elvadult önzést prédikálják:[1] ezekért a bátor szavaiért a proskribáltak jegyzékére került. A költő tudta, hogy a szeretet világából, ahol eddig járt, most a harcok tűzvonalába került, de vállalta a küzdelmet. Ő, aki a maga kis körében békés, szelíd ember volt, senkit sem bán-

[1] V. ö. vezércikkét a *Budapesti Hirlap* 1911 nov. 3-i számában.

tott és még a rajta esett sérelmeket sem torolta meg, most, hogy eszméit látta fenyegetve, szinte kereste az alkalmat az összecsapásra. Csakhamar még hevesebb támadást indított a «modernek» ellen: az Arany János-Társaság elnöki székéből hazugnak és veszedelmesnek bélyegezte azt a tanítást, hogy a művészet független az erkölcstől, a műalkotás értéke a benne nyilatkozó világnézettől, és ezen az alapon tiltakozott a nemzetietlen, ideálokat leromboló, erkölcstelen költészet ellen.[1]

Az ellentét mindjobban kimélyült — kimélyítésében része volt a politikának is. A közvéleménybe már korábban belevetett új jelszó, az általános, titkos választójog nyomán föllángoltak a szenvedélyek. A Szent Korona legheterogénebb elemei, az uralkodó és a nemzetiségek, a szociáldemokraták és az «intellectuel»-ek egyaránt kaptak rajta: mindegyik a maga külön álmainak megvalósulását várta tőle, s összefogtak a közös célra, kicsavarni a történeti osztály kezéből a vezető szerepet. Szabolcska már azelőtt fölismerte a szociáldemokrácia elveiben rejlő veszedelmet és egy versében *(Egy szocialista poétának)* odavágta szemükbe: «Nekem nem eladó a hazám kenyérért», most fölismerte a választójog kiterjesztésének tetszetős törekvésében a nemzetrontó erőt, s kitárta a közvélemény elé lelke aggodalmát.[2]

Az ellentábor érzésvilágába azonban belejátszott egy másik, még az előbbieknél is fontosabb tényező, az irodalompolitika is. Ezen a ponton is, bár akarata ellenére, Szabolcska volt a támadó fél. Szabolcskának ugyanis nemcsak költészete gyökerezett a régi hagyományokban, a nemzeti klasszicizmusban, hanem természetesen irodalmi fölfogása is, ezért mikor megjelent irodalmunkban az új magyar költészet megindítója a hagyományokat gyökerestül fölforgató Ady Endre, ezt az új lírát Szabolcska nem tudta megérteni. Eleinte, mint általán a konzervatív kritika, nem ismerte föl az új költői törekvés jelentőségét, nem aggodalmat keltett benne, mint egy évtized-

[1] 1913 márc. 17-én.

[2] *Válasz egy névtelen levélre* c. nyílt levelében. *Budapesti Hirlap*, 1912. júl. 7.

del később, hanem mulatságos feléről nézte, nevetett a ‚zagyva versek'-en, a ‚mellverő komédiás' hiú erőlködésén. Jó kedvében, hogy kifigurázza az ilyen ‚érthetetlen' verseket, 1909 tavaszán írt egypár tudatosan sületlen, de épen nem szellemtelen Ady-utánzatot, s elküldte baráti levélbe szőve, Endrődi Sándornak. Az nemcsak maga mulatott jól rajtuk, hanem hogy a sikerült paródiákon mulasson az egész ország, a költő megkérdezése nélkül átadta az egyiket, a *Káprázatok tornyából* címűt, az Új Idők szerkesztőségének, majd, mikor az napvilágot látott,[1] a másik kettőt Rákosi Jenőnek, a Budapesti Hirlap számára.[2] Endrődi jól számított: a paródiák nagy hatást tettek.[3] A közönség kacagott, Ady szörnyű haragra gerjedt — de haragudott maga Szabolcska is, mert Adyval baráti viszonyban volt, s esze ágába sem jutott ezeknek a maga mulatságára írt tréfáknak közzétételével megbántani.[4] Ady, érthető, nem hagyta megtorlás nélkül a sértést. Az első vers elolvasása után azonnal tollat fogott, bosszút állt, stílszerűen szintén versben, de a tréfát durvasággal verte vissza, — jellemző már versének címe: *Költőcske Mihálynak*.[5] Most már Szabolcska is felvette az odadobott kesztyűt. Három költeményben, hol tréfásan, hol komolyan, de irodalmi stílusban támadta az új költészetet és annak apostolát, — csak egyszer hagyta el nyugalma s így került tollára a *Költészetem* két szenvedélyes, maró versszaka:

[1] Az 1909. márc. 28-i számban.

[2] Megjelentek az 1909. ápr. 11-i számban.

[3] Ezzel kapcsolatban talán nem lesz érdektelen megemlíteni a következő «anekdotá»-t. Mikor Szabolcska paródiái megjelentek, Szikra (Teleki Sándor grófné) ijedten kérdezte Endrődi Sándortól, nincs-e valami baja Szabolcskának, mert «egészen hülye» verseket olvasott tőle a Budapesti Hirlapban. Erre aztán Endrődi nézett ijedten a grófnéra, hogy nem az zavarodott-e meg. Végre kitudódott, hogy a grófné külföldön járván, nem tud semmit Adyról és nem ismeri az itthoni «modern költői ágaskodásokat». (Endrődi levele Szabolcskához 1909. ápr. 17.)

[4] Hogy Szabolcska a verset nem szánta a nyilvánosságnak, mutatja kísérőlevelének egy tréfás szólama. (Megjelent az *Uj Idők* id. számában.)

[5] Megjelent a *Független Magyarország* 1909. ápr. 11-i számában.

S én nem hiszek az új csodákban,
Új Ígétek Ige-voltában;
A szamártövis nem virág!
S nem lesz soha — vallom ép ésszel —
Fejtetőre-rakott eszmékkel
Megváltva a világ!

Jártam ott, hol pár agyalágyult
Nyugati Titán «új»-nak bámult
Hangon hallatta torz dalát...
— Mosolygtam, és csak szebbnek láttam
Dalunkat és szűz tisztaságban
A népünket magát.

Egyébként sem rejtette véka alá az új magyar költészetről vallott fölfogását. Beszélgetés közben, az Arany János-Társaság ülésein,[1] majd később írásban is nyíltan kimondta: «Nem szeretem, nem értem meg az új magyar irodalmat. Ebbe bele is nyugodtam, már nem is fáradozom többet, hogy megértsem, nem kínzom tovább magamat. Vén szamár ahhoz Szabolcska Mihály, hogy beleilleszkedjék a mai költészetbe. Tisztára irodalmi eltévelyedés az, nehéz az nekem nagyon. Én már csak Arany Jánosnál maradok, az ő nyomát taposom, ha egyedül is, öregedőn is, de hűséges kitartással, fiatalos, lelkes rajongással... A másikat, ezt a hipermodernt, nem veszi be a természetem. ‚Mit meg nem ért a józan ember-ész; Hiányzik abból egy — az értelem', mondja Arany János.»

A politikus állásfoglalásáért a költő lakolt: megtépdesték babérait. Érthető. S érthető az is, hogy a modern költészet hívei nem tudták elfogulatlanul megítélni a «régi iskola» e lelkes, harcos hívének költészetét s azt a maguk torzító tükrében hibákkal, fogyatkozásokkal terhelten mutatták be. A tendenciózusan festett kép hűségében volna okunk kételkedni, de gondolkodásba ejt, hogy a másik irányból, a nemzeti klasszicizmus táborából is ismételen csendültek föl vádak, gyakran épen azok, amelyeket a modernek hangoztattak. Még a M. T. Akadémia folyóirata, a *Budapesti Szemle*

[1] Először 1909 márc. 8-án, a nagygyűlés elnöki megnyitójában. Olvasható: *Temesvári Hirlap*, 1909 márc. 9.)

sem tudott igazán fölmelegedni Szabolcska iránt: kritikái tele vannak többé-kevésbbé súlyosan fogalmazott vádakkal. A névtelen kritikákért a szerkesztő, irodalmi életünk vezére, Gyulai, vállalta a felelősséget, nyilván azért, mert ha részleteiben talán nem, de egészükben egyetértett munkatársa véleményével. Van-e mód megvédeni a költőt a kétfelől érkező s egymással találkozó támadások ellen, vagy legalább tompítani az élüket? Kíséreljük meg, sorra véve a vádakat.

Az első, a legáltalánosabb, állandóan fölhangzó: Szabolcska költői pályáján nincs haladás, nincs emelkedés, a költő évtizedek alatt nem fejlődött, így nem váltotta be a föltűnésekor hozzá fűzött reményeket. Való, hogy Szabolcska költészete 1918-ban sem állott magasabban, mint egy negyedszázaddal korábban, de vajjon a költő hibája-e, hogy többet vártak tőle, mint amennyire kötelezte magát? Szabad-e bűnül fölróni neki, hogy fejlődése első fázisát elrejtve a köz elől, csak akkor lépett a nyilvánosság elé, amikor már tehetsége teljesen kibontakozott? A legnagyobb lírikusok, egy Goethe vagy nálunk Vörösmarty és Arany, igaz, pályájuk végéig emelkedtek vagy legalább fejlődtek,[1] s éltük alkonyán is új, addig nem sejtett szépségeket tártak elénk költészetükben, de Szabolcska hozzájuk még csak mérni sem merte magát! S ha Vajda János és Ady, azok a költők, akikkel leggyakrabban állították szembe, korán elérték pályájukon a zenitet, s költészetük súlypontja annak első felére esik: méltányos-e ugyanezért korholni Szabolcskát? Irodalmunk sokat vesztett, hogy Szabolcska későbbi kötetei nem állanak úgy fölötte a *Hangulatok*nak, mint az a *Költemények*nek, hogy a párizsi és salzburgi képet nem követték még mélyebbek és meghatóbbak — de nem hálátlanság-e a költő iránt lenézni ezért a későbbi szép költeményeket?

Egyformán hánytorgatják föl mind a két oldalon azt is, hogy Szabolcska költészete szűk körben mozog: sem tárgyaiban, sem műformáiban nincs változatosság. Költészete valójában csak egy érzés illusztrálása, a szereteté, mindig

[1] Petőfi nem alkalmas az összevetésre, mert pályája csak egypár évre terjedt.

ennek a nyilvánulásait énekli : szeretetét a haza és a szülőföld, az otthon és a hivatás, a hitves és a gyermek, az Úr és Jézus Krisztus iránt. S mivel nagy élményekkel nem szolgált élete, és lelkét nem szántották föl viharok, lírai képzelete pedig fogyatékos : a maga túlságosan korlátozott érzés- és eszmevilágát sem tudja kellőleg kiaknázni, ugyanazokat az indítékokat ugyanabban a hangnemben, ugyanabban a szellemben dolgozza föl. Költészete ép úgy, mint élete, csupa derű, csupa harmónia, s az örök egyformaság nyomán ott jár az érdektelenség. De hiába is volna a szíve sokféle érzésre hangolva, hangszerén is kevés a húr : csak a könnyen elröppenő hangulatokat tudja belőlük kicsalni s még mélyebb érzéseinek is csak egyes foszlányait tudja értékesíteni. Egyetlen műfaja a rövid, pehelykönnyű dal ; minden érzését, eszméjét, ötletét dalba öltözteti, még az élet való képeit is belekényszeríti a dal vézna keretébe.

Ami ezekben a vádakban túlzó és mint egyoldalú beállítás következménye igazságtalan, arra majd rátérek mindjárt, más kapcsolatban, most, elfogultságtól menten, ismerjük el, ami belőle igaz. Igaz, hogy Szabolcska költészetében igen sok az állandó, vissza-visszatérő indíték, s kötetei versanyagukban is, kifejező művészetükben is nagyon közel kerülnek egymáshoz ; hogy az egyikben több a családi vers, a másikban a vallásos, a harmadikban az életkép, az jellemzi ugyan az illető gyüjteményt, de nem különíti el a többitől — hiszen ha más arányban is, de ugyanezek az elemek vegyülnek azokban is. Nem tagadhatjuk, hogy bármelyik kötetből teljesen megismerjük Szabolcska költészetét, s ha egyet elolvasunk, a többi csak élesebbé teszi költői képét, új színekkel nem gazdagítja. Vagy ezer versét[1] egy új Kazinczy bátran megtizedelhetné : költészetének egy indítéka sem menne veszendőbe. A szűk körben való mozgás, az ismételgetés, az egyformaság vádja alól nem menthetjük föl Szabolcska költészetét — de ez a vád csak akkor áll meg, ha tárgyakra, indítékokra vonatkoztatjuk. A verseit éltető érzés

[1] Körülbelül ennyi van együtt 12 kötetében. Egy csomó versét azonban nem vette föl gyüjteményeibe, számuk szintén fölmegy vagy százra.

— a vallásos megindulás és a mindent átható emberszeretet, a családi érzés melege, a magyar föld szépségén és a magyar lélek nemességén érzett öröm — vissza-visszajár lírájában, s hangja sem fog át nagy skálát: csöndes merengés vagy ép oly csöndes elborulás, álmodozás és megilletődés, intenzitás helyett bensőség és mélység [1] — de Szabolcskának van ereje más-más gondolatot fejteni ki érzéseiből, vagy legalább más-más képbe objektiválni őket, s van ereje változtatni hangja színét. Még költői szólamaiban sem ismétli magát s az egyező tárgyakat új fordulatokkal teszi másokká: versei között sok a hasonló, de nincs kettő, amely egy testvér volna. Nem akarjuk erényül betudni azt, ami — mondjuk — gyöngeség, de bizonyos, hogy ugyanazt az egypár indítékot, amelyeket évezredek óta koptat mind a nép-, mind a műköltészet, aránylag egyszerű eszközökkel százféleképen variálni s megtalálni tolmácsolásukra az eredeti és egyéni, kedves és költői módot: a gyöngeségnek nem mindennapi ereje. Aki ennek úgy bírja a titkát, mint Szabolcska, az igazi költő.

Súlyos támadásoknak volt kitéve Szabolcska költészetének legjellemzőbb vonása, a harmónia.[2] Az áhítat és a szeretet, a bizalom és a megnyugvás költészete természettől harmonikus, de — úgy látták a költő kritikusai — ez a költészet valami alsóbbrendű szellemi érték, mert az ilyen ártatlan érzések ködén keresztül nem pillanthatni bele az emberi lélek mélységeibe. Szabolcska, bezárva szerencsés természetének, gondtalan életének kalitkájába, a maga szerény boldogságában nem látja meg az élet szörnyű sebeit, a bűnösök, a sorsüldözöttek, az elátkozottak szenvedéseit — a nagy diszharmóniát, a költészet igazi forrásvidékét. Igazán csak az a költő ráz meg, akinek szívét hatalmas szenvedélyek dúlják föl, akit kielégíthetetlen vágyai belső meghasonlásba kergetnek. Költő szerintük az, aki «az élet börtönrácsait vad erővel verdesve», s az emberiséget évezredek óta nyugtalanító kérdésekre keresve feleletet, érzi mind a maga tehetetlenségét, mind

[1] Költészetéről jellemző képet ad a *Vihar előtt* c. versben, a 2—3. versszakban.

[2] A legsúlyosabb, legkomolyabb Reményik Sándor részéről érte. (Szabolcskáról írt rövid tanulmányában: *Erdélyi Irod. Szemle*, 1929.)

az emberi értelem parányiságát s marcangoló fájdalmában bele veti magát a kétely vagy a kétségbeesés sötéten örvénylő árjába. Az igazi költészet mindig pesszimisztikus! A magyarság nagy költője Vajda János, a sziklához láncolt új Prometheus, ez a lázongó, elkeseredésében fejét a szirteken véresre sebző titán, nem Szabolcska, akinek költészete csupa hit, csupa bizonyosság, az egyszerű szépségek világa, amelyben nincsenek nyugtalanító problémák, csak boldogító feleletek az élet apró, mindennapi kérdéseire. Az ő napja mindig ragyogó, éjtszakája mindig csillagos, kételye, ha van, «tűnő árnyék, fájdalma gyógyuló seb, töprengése szelíd merengés».[1] Ezért az élet, a jövő Vajdáé, Szabolcska költészete csak aranyköd, amely azóta szétfoszlott, s ő még életében anakronizmussá lett.[2]

Vád és ítélet egy füst alatt! Amaz, akárcsak a bíróság gyakorlatában az ügyészeké, nemcsak élesebb a kelleténél, hanem célzatos is: elhallgatja, hogy Szabolcska költői világába belezúg időnként a lélek vihara, megzavarva annak harmonikus derűjét. De erőszakos is a vád: nem hallgatja meg a költő védekezését. Elmondhatná, hogy kevés embert ráztak meg úgy, mint őt, a mások szenvedései, az élet sebei — csakhogy azok nem költői sirámokra ihlették, hanem cselekvésre: szóval és tettel igyekezett enyhíteni embertársai fájdalmát. A maga fájdalmán, igaz, nem dallal vett erőt, hanem könnyel:

Ha igazi nagy bánatom van,
Köny fakad, nem dal szívembül.

(A fájdalomból . . .)

Nem szállok pörbe a szigorú itélettel sem. Nem kérdezem, vajon annyival nagyobb-e valóban Vajda János, mint ahogy megállapítja, — költőket összemérni egyébként is már Kölcsey óta hálátlan, meddő vállalkozás; nem csapok föl Vajda prófétája mellé Szabolcskáénak s nem jósolgatom egyiknek vagy másiknak a jövőt — Szabolcska egypár verse azonban bizonyára fog élni, vajon Vajdáéi is? Egypár kétségemet azonban nem hallgathatom el. Először: vajon a

[1] Reményik szavai, id. h.
[2] Szintén Reményik megállapítása.

költőiség kritériuma a tárgy, s a versek művészi értékét már eleve meghatározza annak az érzésnek természete, amelyből fakadtak, azok az indítékok, amelyek bennük megszólalnak? Nem a kifejezés művészete-e az, amely kicsalja a tárgyból a költői hatást? Hiszen a legnemesebb érzés, a legetikusabb tárgy is hatástalan marad, ha nem eleveníti meg a költő művészete, s gyakran még silány anyagból is remeket alkot a lángelme. Másodszor: nem könnyű mulatság-e szertelen, lázadozó érzésekkel megdöbbenteni a közönséget — kivált ha a költő nem fél a nagyhangú, rikító szavaktól? Mennyivel nagyobb művészi erő kell ahhoz, hogy a mindennapi érzésekből egyszerű eszközökkel fejtsük ki a bennük rejlő költőiséget! Végül: valóban csak az önmagát marcangoló, földúlt vagy épen megrendült lélekből fakad igazi költemény, csak a féktelen, önmagát emésztő, másokra és a világra támadó szenvedélynek akárhányszor iszapos áradata tisztulhat költészetté, s a pesszimizmus az egyetlen jogosult életfelfogás az irodalom világában? Bizonyos, hogy a szívtépő fájdalomnak, a hitében megrendült léleknek sok szép költeményt köszön az emberiség, s épen a legmegrendítőbbeket, de nincs-e költészete a kiegyensúlyozott, harmónikus léleknek, a boldogság fölemelő érzésének, az élet szépségét élvező optimizmusnak, és nincs költészetté kristályosodó szépség az egyszerű, nemes, tiszta érzések világában, a kedély derűjében? Goethe azt mondta egy ízben: «Die ganze Natur ist eine Melodie, in der eine tiefe Harmonie verborgen ist.» Meglesni a természetnek ezt a dallamát s kifejteni a mélyén rejlő harmóniát: igazi művészi föladat, ép oly értékes, mint megragadni az élet diszharmóniáját — s ez a törekvés hatja át Szabolcska költészetét.

Egyébként is, mikor Szabolcska költészetét nem azért támadják, ami benne van, hanem ami nincs benne, megfeledkeznek arról, hogy Szabolcska pap is volt, sőt igazi pap, választott szolgája az Úrnak: szelídség és jóság illett hozzá, nem harag és átok, népét kibékíteni az Úrral volt az ő hivatása, s nem ellene lázítani.[1] A XVI. századi református prédikátorok

[1] Pap-voltával egyáltalán sok bajuk volt kritikusainak. Az

példáját követte, akik a maguk szenvedélyes lelkét polemiáikban engedték szabadon, énekeikbe azonban nem vitték bele lelkük lázadozó felét. Még a legszenvedélyesebb reformátorok ajkán is, egy Meliúsén, egy Sztáraién, ájtatos imádsággá, megalázkodó esdeklessé szelídült viharzó érzésviláguk : csoda-e, ha Szabolcska, mert hiszen az ő életében is voltak elvétve viharok, s az ő szívén is úrrá lett nem egyszer a harag, a fájdalom, költészetétől távoltartotta a sötét indítékokat? Távoltartotta vagy megnemesítette. A kis Demeter Rózsika halála milyen élesen szembeállította Szabolcskát az *embert* és Szabolcskát a *papot* : amaz fájdalmában szinte rátámad az Égre, emez kénytelen az Úr irgalmát hirdetni — s milyen szépen festi a vers a *költő* lelkének háborgását. A haragjáról meg jellemzően írja egy versében *(Egy furcsa vád)*:

Egy furcsa vád sűrűn szememre lobban :
Hogy nincs vihar és szenvedély dalomban,
Hogy nem tudok toporzékolni versben,
Holott ez egy «költőnél» — érthetetlen!

Lehet, hogy ez baj — de biz én nem érzem,
Mert a dalom : az én vagyok egészen,
S én ugyan szoktam haragudni bőven.
Verset is írni — de más-más időben! [1]

Sokszor, már első kötete óta, hibáztatják kritikusai verseinek külső formáját, verselését, dikcióját — amint most idézett verse mutatja, nem is egészen jogtalanul. Szíve hamar hangolódik, ajkáról azonnal elröppen a dal, s az könnyen, közvetlenül ömlik : a pillanatnyiság azonban magában rejti a pongyolaság veszedelmét. Mint Petőfi tanítványa, hajlik a népdalformák és az egyszerű, igénytelen kifejezésmód felé, de emitt egyszerűsége néha szegénységbe és prózaiságba

---

egyik megrótta, hogy világi versein is megérzik a papos fölfogás, a másik meg méltatlankodva emlegette, hogy újabb verseiből egészen elveszett legegyénibb vonásuk, a vallásos színezet. A harmadik azt állítja, hogy költő voltát ellenőrzi papi tisztsége, a negyedik megrója, hogy költészetében az ember nem száll pörbe a pappal. Lafontaine meséje jut eszünkbe a szamarat hajtó parasztról.

[1] A verset nem szánta közlésre Szabolcska.

csap át, amott, ritkábban, megzavarodik a ritmus, s a dallamos sorok közé döcögősek csúsznak. A rímekben meg nem válogatós, csak épen a kopottakat és keresetteket kerüli, de beéri túlságosan merész asszonáncokkal, a magánhangzók összecsengésével, vagy ragrímekkel. Időmértékes verseit — jambikus lejtésű verse sokkal több van, mint általán gondolják — nagyobb gonddal írja ; dikciójuk választékosabb, de az egyéniségéhez kevésbbé illő hangnemben nehezebben mozog s helyenként keresettségbe téved, jambusainak gördülése sem mindig elég sima.[1]

Verseinek ez a könnyed, szabadabb lebegése a régibb költői állapothoz, kivált Aranynak és követőinek formatökélyéhez képest, kétségkívül formatörés volt — egyben azonban lépés a modern költészet formai szabadossága felé : a nemzeti klasszicizmus híve e ponton akaratlanul az újítók táborához, Kiss József mellé állott és forradalmibb volt, mint akárhány akkori úgynevezett modern költő. Egyébként is tágította, néha nagy szerencsével, a hagyományos magyar formakincset, kivált a versszak-alkotás terén. A népdal-forma, még Petőfi után is, aránylag kevés schemára korlátozódott : Szabolcska a sorok merészebb elrendezésével, visszatérő és ráütő rímek alkalmazásával egészen új strófa-szerkezeteket alkotott. Érzéke azonban nem volt egészen megbízható, a művészi megkötöttség jelentőségéről időnkint megfeledkezett és egyéni önkénnyel szabta meg a strófák terjedelmét. Merészsége ilyenkor balul ütött ki : a schémától eltérő hosszabb vagy rövidebb sorok nem símulnak harmónikusan a szerkezetbe — s amint egyik ismertetője némi éllel, de jellemzően mondta : «Sohasem biztos nála, hogy a költemény első versszakának alakját követi-e a többi?» Ezzel szemben áll az a nagy érdeme, hogy ihletének szerencsés pillanataiban egész sorát adta a költészetünkben eddig ismeretlen versképleteknek : változatos, művészien font strófákat, példát és

[1] Nem ritkák azonban gyüjteményeiben a kitűnő technikájú s választékosságukban is könnyen ömlő versek, mint p. o. *Az ég*, *Ének az újévben*, *Nagyszombat éjszakáján*, *Húsvét hajnalán* címűek — szándékosan mind a négyet egy verskötetének *(Áhítat, szeretet)* egyetlen szakaszából választottam.

mintát nyujtva követőinek, új formai lehetőségeket nyujtva számukra. Szabolcska hatása — s erre még nem utaltak elég nyomatékkal — ezen a téren igen nagy: azt adott költőtársainak, amit Kazinczy olyan nagyon becsült — bátorságot a merésre. Példája vonzott: költői eljárásának «fesztelen üdesége» utánzásra csábított s követői tollán a magyar formakincs gazdagodott, változatossá lett, fölfrissült.

4.

Múltak az évek Szabolcska fölött, immár a 15-ik Temesvárott, ő meg lassanként fölért pályáján a gerincre. Ötvenkettedik életévébe lépett: úgy érezte, hogy mögéje került már az élet nyara. Számot vetett tehát önmagával. Mint Berzsenyi egyik legmélyebb versében, az *Életphilosophiá*ban, ő is megnyugvással állapítja meg: úgy élt, hogyha újra kellene kezdenie az életet, megint a maga életét élné végig. *(Születésem napján.)* Valóban nem volt oka panaszra. A sors kegyelmesebb volt hozzá, mint legtöbb embertársához. A bút és örömet, amelyet minden emberfiának vegyest nyujt, neki kedvezőbb elegyítésben juttatta: jóval többet adott az örömből, mint a fájdalomból. Nagy csapásoktól megkímélte, s ami keserűség érte, könnyű szívvel viselte, mert érezte, hogy nem terheli értük felelősség: nem maga hozta fejére, hanem a rossz emberek. Ami meg boldoggá, elégedetté tette, családi boldogsága, hivatása, költői hírneve, művészetének megbecsülése, mind az irodalmi fórumok, mind a közönség részéről, barátainak és híveinek szeretete, abban — ezt a maga nagy szerénységében is be kellett látnia — működött az Úr áldó kezén kívül önérdeme is. Nem követett el semmit, amivel kockáztatta volna lelke nyugalmát és mindent megtett, hogy megőrizze ezt a nagy kincset.

Hogy meg tudta őrizni, azt mégis szerencsés természetének, kiegyensúlyozott lelkivilágának köszönhette. Az élettől nem várt sokat, csak annyit, amennyihez joga volt, az emberektől meg éppen semmit: nem volt tehát módja csalódni sem ott, sem itt. Maga csupa jóság volt és szeretetet árasztott maga körül: érthető, hogy a maga kis körében mindenfelől szeretet

sugárzott vissza reá. A makrokozmos képét a maga mikrokozmosáról mintázta, s amint ez jól elrendezett, harmónikus világ volt, olyannak látta a nagyvilágot is. Leibniz-cel együtt hitte, hogy ezt a világot legjobbnak teremtette Isten. Hitt az igazság, a szépség, a jóság erejében, hitte, hogy az emberiség fokról-fokra halad a tökéletesség felé. A világ süllyedése, az erkölcsök züllése, meg az a mély, mindent elnyelő örvény a lejtő alján — mindez a sötéten látók fenyegetése, puszta rémkép, megmenti tőle a világot az egyetlen szentség, az egyetlen bölcseség, az egyetlen hatalom, ami a világ fölött van, a szeretet. *(Nem féltem én..., Jóslat, Hegyi beszéd.)* A nemes, tiszta szeretet átjárta Szabolcska egész valóját. A családi érzés a maga kis világában ; az együtt-érzés embertársaival, kivált a szenvedőkkel és a gyöngékkel, az árvákkal és az elhagyottakkal, a nyomorultakkal és az elesettekkel ; az istenfélelem, amely papi hivatásához vezette : mindez a lelkében élő szeretetnek nyilvánulása. Ez az egész világát átfogó érzés volt Szabolcska emberi életének erős horgonya, de egyben vezérmotívuma is vallásos lírájának. Szabolcska vallásos költészete különös helyet foglal el a magyar lírában. Bár egyházi férfiúnak, a magyar református egyház nagy tekintélyű tagjának szívéből fakadt, nincs semmi egyházas jellege, nincs rajta semmi papos vagy felekezeti vonás : vallásos költészet a szó igazi értelmében, egy hívő keresztyén lélek nyilatkozása. Egyformán távol áll az Istent dicsőítő hymnusoktól és az Úrhoz könyörgő zsoltároktól, versei nem énekek, de nem is imádságok ; nem ismerik a régi magyar vallásos költészet indítékait, a hódolatot és a megalázkodást, a bűntudatot és a kegyelemvárást, a csodálatot és az esdeklést ; Szabolcskát nem kápráztatják el a hit igazságai és nem aggasztják a hit titkai, nem veri le a maga gyöngeségének és az Úr hatalmának tudata ; nem kér és nem vár Istentől semmit, de nem is nyílik ajka vallomásra vagy bűnbánásra — még hálaadó szólamokra is csak nagy ritkán. Zrínyi és Berzsenyi egy vallásos verse, pedig szerzőik világi emberek voltak, szinte több kapcsolatot tart az egyház hitéletével, mint a papköltő Szabolcska egész vallásos költészete. Ez egész szellemében és minden megmozdulásában

semmi más, mint a szeretet apotheozisa. A szeretet erejét és érdemét zengi Szabolcska költészete, ez gondolatainak szárnya, mikor lelke a mindennapi életből az Istenség felé emelkedik — a szeretet képzete szinte kiszorít lelkéből minden más képzetet, s minden más érzést is. Annyira el van vele telve a lelke, hogy egy alkalommal papnál már bántó élbe fut ki lelkesedése : az *Ég* című versében [1] azt írja, hogy még a mennyei üdvösségéről is lemond, még az Ég sem kell neki, ha nincs ott szeretet.[2]

A szeretet glorifikálásával együtt jár, hogy Szabolcska az Istenséget mindig Krisztus Urunk képében jeleníti meg — vallásos énekeit, Szent Ambrosiusnak a hymnusról adott meghatározását variálva, bátran nevezhetnők : cantus cum laude Christi. Majd mindig hozzáfűzi őket Krisztus Urunk életének két nagy mozzanatához : születéséhez és föltámadásához : vallásos versei jórészt húsvéti és méginkább karácsonyi énekek. A karácsony a szeretet ünnepe : érthető, hogy a szeretet költőjének legállandóbb ihletője — majd annyi karácsonyi éneket írt, ahányszor mint költő megélte ezt az örömnapot. Itt találja magyarázatát az a vissza-visszatérő vád, amellyel vallásos költészetét illették : indítékokban szegény, érzéseiben és gondolataiban, hangjában és színeiben nem elég változatos. Igaz, egyvégtében olvasva énekeit, egyhangúnak érezzük vallásos líráját, de ép oly igaz, hogy ebbe a szűk képzetvilágba bámulatosan sok árnyalatot tud vinni a költő. Karácsonyi verseiben rendszerint van valami meglepő fordulat, valami új gondolat, s az áhítatába elmerült léleknek van ereje meghatottságát beemelni az eszmék világába. Kivált emberszeretete talál mindig új, költőileg értékesíthető anyagot az életben — legmeghatóbb karácsonyi énekei azok, amelyekben szánalma, részvéte színezi ünnepi hangulatát : a költő a maga egyéni boldogságában, kétszeresen átérzi azoknak az embertársainak fájdalmát, akiknek az élet még ezen a szent napon is tövis-

[1] Újabb címe : *Mécsvilág.*

[2] Ez a gondolat Szabolcskánál Petőfi-reminiscentia. Petőfi mondja *A csillagos ég* c. versében, hogy ha nincs a csillagokban szerelem, nem vágyik oda.

koszorút fon a fejük köré. *(Karácsony előtt.)* Még bensőbbek azok az énekei, amelyekben a költő a meleg családi otthonból feléje sugárzó szeretetet átterjeszti az egész emberiségre vagy arra, aki minden melegség, minden fény kútfeje, az Úrra — s összefogva a két világot, a maga kis világát és a nagyot, az emberiséget meg az istenséget, egyiket a másikban tükrözi, legteljesebben a *Fiam születésekor*, legművészibben a *Karácsonyest* című versében.[1] Emitt az ének első fele, gyermekkori karácsonyestéire emlékezve, Jézus születésében a nagy csoda beteljesülését ünnepli, az emberiség legfőbb boldogságának, a mennybejutás ígéretének megvalósulását; az ének második felében pedig a maga karácsony estéjén született gyermekére pillantva, a maguk legfőbb boldogságukért, mennybe-jutásukért ad hálát. Akkor, gyermekkorában, áhítattal megtelt szíve az egész világot *egy* nagy családnak érezte, most, apai érzésében, kis családját érzi egy egész világnak.

Húsvéti versei kisebb számmal vannak, de általán művészibbek. A *Virágvasárnap* igazi iubilatio a középkori sequentiák szellemében. Nagyszerűen érezteti az emberiség örömét, lelkesedését a föltámadás előtt, s a viharzó érzések hevéhez kitűnően simul a merészen nekilendülő ritmus. A *Húsvét hajnalán* című ugyanezt a lelkes hangulatot szólaltatja meg, de a természet ragyogó pompájában tükröztetve. Még magasabbra szárnyal képzelete, ha nagy ritkán elhagyja megszokott képzetkörét és az Isten-eszme világába emelkedik. Ilyenkor ereje megnő, hangja a fönséges érzéstől acélossá válik s énekei ódaszerű lendületet kapnak. Ilyen a *Nehéz órában* című. A fásult szívű emberek köréből a költő a szent könyvhöz fordul:

Kietlen puszták vándorának
Sötét, olajfás, hűs berek:
Nyílj meg nekem, te szent, csodás könyv,
Fáradt vagyok, pihenhetek.
Lelkem körül úgy zúg a számum,
Üvölt a kétség vihara...
Adsz-é erőt a csüggedőnek,
Csodás oáz: szent biblia?

[1] Az *Újabb versek* c. kötetben, *Hiába szálltok el* kezdettel.

Az ó szövetségben följegyezett csodákon szikrát fog képzelete, és kétkedés helyett az Úr erejét, jóságát, mindenhatóságát dicsőíti, hatalmasan áradó, Arany dikciójára emlékeztető szólamokban. Egy másik költeménye, az *Ének az új évben*, a legegyetemesebb, legnagyobbszerű érzésbe belefonja a legemberibb megindulást :

Fölszállok hozzád, magas sziklaszálam,
Te változatlan minden változásban,
— Én Istenem ; csak tégedet ölelve
Száll nyúgalom, száll bízalom szívemre . . .

Valami sajátosan megható reflexet ad az éneknek az a naív bátorság, amellyel a költő leereszkedik az élet legnagyobb mélységeibe — s az ének stílusában is szép harmóniába símul a gondolatok emelkedettsége és a hang közvetlensége.

Az Istenbe vetett hit és a bizalom jóságában, bölcseségében volt Szabolcska vallásos érzületének két alappillére : ezekre, meg nyugodt öntudatára, épült föl egész világfölfogása is. Ez a fölfogás, láttuk már korábban, a jó emberek derült életbölcselete, a naív optimizmus. Elemeit Szabolcska magával hozta születésekor, lelke szervezetében, de maga is dolgozott kiépítésén. Tudatosan távoltartotta magától az élet nagy kérdéseit, megoldásukkal nem vesződött. Ha mégis fölmerültek elméjében, egyszerűen, könnyen elintézte őket. Az élet értelmén csak egy pillanatig tünődött s azonnal megnyugodott abban a gondolatban, hogy azt a véges emberi ésszel úgy sem lehet fölérni ; az ember hivatása sem volt előtte probléma : a latin szálló ige, *ora et labora*, két szavában megtalálta a nagy kérdésre a feleletet ; nem háborgatta őt a teológusok és az erkölcsbölcselők leggyötrőbb problémája, a földi lét igazságtalansága, az érdem és a jutalom disszonanciája, az ártatlanok szenvedése és a gonoszok boldogulása, az erkölcs bukása és a bűn diadala : theodiceájának fényében fölszállt a kételkedés köde.

Mélyebben csak két kapcsolatos metafizikai kérdés foglalkoztatta, a kezdet és a vég kérdése. De ezekhez sem a bölcselő attitude-jével lépett, hanem mint Arany a *Honnan és hova* című bölcselmi költeményében, a keresztyén hivőével.

Feleletet nem a tudománytól kért, — a tudós könyv ingoványba csalja az embert! — hanem a hitétől. Szíve vezeti a helyes útra: a természethez, amelynek örök megújulása eléje a halhatatlanság szimbolumát tárja *(Sárga levél...)*, és Istenhez, aki belénk plántálta a hitét. S ebben a vallás-filozófiai gondolatkörben visszakanyarodott oda, ahonnan kiindult, a szeretethez:

Többet ér egy kis szeretet
Minden bölcseségnél... *(Dal a bölcseségről.)*

De bármilyen erős volt szívében a hit, s bármilyen derült lélekkel nézte a világot, időnként őt is meglepte a bizonytalanságnak, az aggodalomnak nyugtalanító érzése. Borongó őszi délutánokon, mikor a lehullt virág és a fákról lepergett sárga lomb, a természet haldoklásának fájdalmas látványa eléje vetítette a mulandóságnak s a maga elmulásának sötét képzetét; életének egy-egy keserű órájában, megbántva és üldözve az emberektől, háborgó lelke elé kirajzolódtak az emberi gyűlölködés átkos jelenségei s nyomukon a pusztulás szörnyű képei; hivatása közben, fölkeresve a szegények rideg viskóit és még ridegebb nyomortanyáit, elszorult a szíve a beteg, nyomorék gyermekeken s lerongyolt, lezüllött szülőkön; a temetőben, mikor megrendülve állott egy megásott sír előtt, amelybe egy korán letört virágot vagy a népes család egyetlen támaszát kellett imádsággal letennie: ilyenkor megzavarodott lelkében a harmónia, pörbe szállott a Gondviseléssel, s fölzaklatott szíve nem tudta legyűrni az értelem lázadozó szavát. De épen ilyenkor, a nagy lelki meghasonlások idején, kedélyéletének vívódásából, a hit és a kétség összeütközéséből fakadt költészetének egypár igen szép virága — legmélyebb költeményei, amelyek lelkének rejtettebb rétegeibe vetettek világot. Már a kis Demeter Rózsikáról szóló epikum is, amint egy fínom érzékű bírálója észrevette,[1] ilyen benső küzdelemben fakadt, s fő vonzereje a költőnek az egyszerű történeten átsugárzó lelki meghasonlása: a pap hitének és az ember megdöbbenésének össze-

[1] V—ch (Voinovich Géza) az *Uj Magyar Szemle* 1900. IV. k. 492. l.

ütközésében igazi lírává finomul a tárgy. Még élesebb a két érzés szembefordulása a *Vallomás*ban, az *Uram, maradj velünk!* című fohászban és a *Nagyszombat éjszakáján* című ódában. Az első inkább Isten világa szépségének és a földi élet gyarlóságának kiélezett ellentétével hat,[1] mint a szív vergődésének éreztetésével; a második egyszerű, szinte közkeletű természeti képekben objektiválja a gyönge ember félelmét, ha az élet legnagyobb misztériumára, a halálra gondol: de a sötét színekbe a nyelv művészetével annyi bensőséget, annyi melegséget visz a költő, hogy a harmónikusan kihangzó költemény

> ... Uram tiéd a tél, tiéd a nyár,
> Te vagy az élet, és Te a halál,
> A változások rendje mit nekünk?
> — Csak Te maradj velünk! ...

igénytelenségében is megragadja az emberi szívet. A *Nagyszombat éjszakáján* egy nyugtalan, tépelődő éjszaka szülötte. A kétkedés lidércnyomása alatt hasztalan száll tusába lelke nemesebb felével: tört hitével nem tud győzni. De az átvirrasztott, átgyötrődött éj után a kelő nap előrevetett fénye, húsvét szent hajnala, egyszerre bevilágít lelke sötétjébe s imádságra nyílva ajka, megtalálja önmagát. A nagy érzésekhez, a végletekbe szárnyaló gondolatokhoz kitűnően símul a dikció — hozzá és az érzés-komplexust magába záró kerethez, sőt a fojtogató bizonytalanságnak erős hitben való föloldásához Szabolcska ismét Aranytól vesz ihletet. A költeményen a *Magányban* szelleme érzik. Reá vall a megnyitó szólam (Az óra már az éjfélt meghaladta ...) s a nagy fordulatot bejelentő (Körülöttem győzedelmi dalba olvad ...), valamint a küzdelem külső mozzanatai és a mögöttük rejlő lelki viharzás, még a kifejezésük módja is: Arany ódája a politicumról át van itt hangolva a theologicumra.

Mint minden magyar ház nyugalmát, Szabolcska temesvári parókiájáét is fölverte a világháború kirobbanása. Abban a módban, amint Szabolcska erre a világrengésre reagált, nem

[1] A nyomorúság és a bűn rajzában félreismerhetetlen Arany *Fiamnak* című költeményének hatása.

volt semmi egyéni: a tipikus magyar lélek jellemző érzéskomplexusa kelt benne életre — még papi volta sem színezte sajátossá. Tudta, hogy ellenségeink ránk kényszerítették a harcot, tehát vállalnunk kell; tudta, hogy az életünkért és nem zsákmányért küzdünk, tehát nincs okunk lelkesedni. Majd mikor megdördültek az ágyúk, s lázas éjszakákon hallani vélte a csaták zaját, lelki szeme előtt meg elvonultak a robogó hadsorok és szuronyrohamra iramlottak a katonák: föl-fölzokogott a kiömlő vértenger gondolatára, szíve fájdalommal telt el, de optimista világnézetével bízott fegyvereink győzelmében és az igazság diadalában. Imádkozott hazánkért és a magyar ügyért, de a borzalomnak és a nemzeti öntudatnak, az aggodalomnak és a bizalomnak ezt a vegyes érzését dalokban alig objektiválta. Az *ember* szívét állandó izgalomban tartották az élethalál-harc fordulatai és nemzete sorsának szörnyű bizonytalansága, a *költő* nem keresett hangot lelki izgalmai levezetésére: erős nemzeti érzésű költőink között egy sincs, aki olyan kevés háborús verset írt volna, mint Szabolcska — egy-két inkább reflektáló és esdeklő vagy a háború pusztításain kesergő, mint tüzes és bátorító vers az egész termése háborús költészetének. Meg egy legenda, *A kereszt* — de ez a legszebb háborús költeményeink közül való. A tűzvonalban egy kereszt áll, rajta a Megváltó teste, s az az ütközetben minden puskagolyót varázserővel magához vonz — a szent jelet szilánkokká lőtték, de a két sereg katonái közül egy sem sebesült meg. Krisztus urunk, amint az emberiség minden szenvedését újból magára veszi: magasztos, fölemelő és vígasztaló gondolat volt azidétt nemcsak azoknak, akik a vallás, hanem azoknak is, akik a művészet igazságában hittek. A versnek egyszerűségében mély szimbolikája, s az a közérthetőségében megragadó kép, amelyből kifejlik, igazi költészet. Mikor megjelent, 1914 őszén, hatása rendkívüli volt — a költőt rajongói újra a *Grand Cafében*, a *Salzburgi csapszékben* és a *Kis Demeter Rózsika* magasságában látták és újjongva üdvözölték benne azt, akit a magyarság a háború megindulása óta várt, a világháború magyar Tyrtaiosát.[1]

[1] Ezúttal is elárasztották üdvözlő levelekkel; köztük van Beöthy Zsolté és Rákosi Jenőé.

Tudjuk, meddő maradt a remény, a világháború vérzivatarának nem lett Szabolcska még lantosa sem. Különös, az első pillanatra szinte érthetetlen, az embernek és a költőnek ez az ellentétes állásfoglalása életének bizonyára legnagyobb élményével szemben. Hol keressük tartózkodásának magyarázatát? Hogy az ok lelki szervezetének sajátosságában rejlett, arra rávilágít a nagy háború előtti költői termésének az a feltűnő vonása, hogy alig van benne hazafias költemény. Szabolcska, akinél jobban kevés magyar költő szerette hazáját és faját, s mindazt, ami magyar, a magyar földet és a magyar népet, a magyar embert és a magyar nemzetet, ezt a szeretetet szintén nem foglalta versbe. Míg körülötte, kivált a század végén, hangos volt a költészet berke a haza emlegetésétől, s hivatott és hivatlan költők hazafias ódák özönét zúdították a közönségre, a sok használatban fakóvá koptatva a költészet egyik legnemesebb és legszínesebb indítékát: Szabolcska, talán öntudatlan jó érzékkel, talán tudatosan, nem vette ajkára a szent szót. Nagy, az egész nemzetre kiható alkalmakkor, Kossuth halálakor, Rákóczi hamvainak visszahozatalakor, írt egy-egy ünnepi ódát, egyébként nem engedte szívéből kitörni a hazafias érzést. Nyilván érezte, mint korábban Arany, hogy *szóval* könnyű szeretni a hazát, de kiállni az érzéssel a piacra, dicsekedve verni a mellett: íme, így lelkesedem én a nemzetemért, nem méltó igazi költőhöz. S valóban, ő sokkal méltóbb módját találta meg annak, hogy belevigye költészetébe a maga erős nemzeti érzését és faji öntudatát: átitatta azt egészen a lelkében élő magyar érzéssel. Kiütközik ez írásaiban mindenünnen, akaratlanul, szinte észrevétlenül: költészete a maga egészében a magyarság glorifikálása. A költő verseiben belénk szuggerálja azt a tudatot, hogy a négy folyó országában zöldebb a fű, édesebb a virágillat, lombosabbak a fák, tisztább az ég, mint másutt, s a magyar különb a föld minden más népénél. A *Salzburgi csapszékben* és a *Sorozás* — ebben az utóbbiban szembeállítja a besorozott síró-rívó oláh parasztokat a bevonulásukat nótásan, bokrétásan köszöntő magyar legényekkel — nem hazafias versek, de van-e hazafias óda, amelyben nagyobb erővel lüktet a hazafias érzés? Aki ennyire átérzi

és átérezteti a nemzeti gondolat erejét, az nem szorul arra, hogy beálljon a kórusba és emeltebb hangon, de kevesebb erővel ismételgesse az *Isten áldd meg a magyart* és a *Hazádnak rendületlenül*-t.

A világháborúban más volt a helyzet. Történeti időket éltünk, elérkezett a legszörnyűbb próba, amelynek a sors a nemzetet a török veszedelem óta kitette: ez még Szabolcska tartózkodó muzsáját is kilendíthette volna nyugalmából — senki sem vádolta volna meg, hogy hívságos elmével «olcsó malaszttá» silányítja a «szent imát.» De Szabolcska hallgatott — nyilván még mélyebben kellett rejtezni az igazi oknak, miért nem volt lelke termő talaj a háborús költészet számára. Én úgy nézem, hogy ez alkalommal épen a nagy lelki feszültség bénította meg Szabolcska költői erét: érzéseinek intenzitása annyira fölfokozódott, hogy ebben a túlhevített állapotban nem tudtak költői formába öltözni. Majd meg a háború utolsó évében, mikor a valóság széttépte optimizmusának rózsás ködét, s meglátta a közeljövőnek előrevetett rémes árnyékát, lelke megtelt meg nem született dalokkal, s azok, mint viharos éjszakán az erdő dalos madarai, ott gunnyasztottak szíve mélyén,

Várván a békés hajnal-hasadásra,
Mikor majd szánó szívök zokogása
Csattoghat hét határban!
— — — — — — — — — — —
— Így én manapság búsan hallgatok . . .
De ha a béke napja ránk ragyog,
Az én dalomra is várt:
Gyógyítni seb, szárítni könny temérdek! [1]
Óh mennyi tört lomb, hány kifosztott fészek,
S halott virággal — egy egész nyár! *(Viharban.)*

5.

A sötét jóslat csakhamar beteljesült — de mennyivel szörnyűbb volt a valóság a megálmodottnál! Akkor úgy gondolta Szabolcska, hogy dalaival leszárítja majd a szenvedők könnyeit, s behegeszti a vérző sebeket — de mikor ‚ráragyogott' a

[1] Ezt a sort a kiadásokban két sajtóhiba ékteleníti.

béke napja, ott zokogott ő is a vérző sebű magyarok között. S a nemzeti katasztrófa az ő szívébe még mélyebbre verte a tövist, hiszen ő az ország embertelen megcsonkításában hazája elvesztését is siratta. Temesvárt leszakították az ország testéről, s ő ott maradt a letépett részen, a szerbbé, majd oláhvá lett városban! Nem túlzás, amit a *Veszteségek* című költeményében ír :

Én, én vagyok csak vígasztalan árva,
Visszhang csak az én búmra nem felel . . .
Mit nékem részvét, könnyek óceánja?
Én a hazámat veszítettem el!

Egy élet boldogsága omlott össze szívében, s élete útja, amely eddig az öröm és a dicsőség rózsáin keresztül a harmónia világába vitte, 1919-től kezdve majd ez évtizedig minden fordultával a kalvária egy-egy újabb stációjához vezette.

Szabolcska lelki gyötrelmeit a megszállott Temesvárban nem kell rajzolni. Ma is, noha már másfél évtizede nehezedik ránk országunk megcsonkításának tudata, nekünk, csonkaországi magyaroknak is mindannyiszor elszorul a szívünk, ha elszakított véreinkre gondolunk — mennyivel égetőbb azoknak a testvéreinknek fájdalma, akik idegen rabigában sínylődnak. S Szabolcska, a fajára és nemzetére büszke magyar, még fokozottabb mértékben érezte át a keservet s még nehezebben tűrte a rabságot. Lázadozott lelke az emberek, a sors, még az Úr ellen is, hogy ránk mérték ezt a meg nem érdemelt végzetet, de kitörő indulatait el kellett fojtania, mert a zsarnok uralom a bűnös rossz indulatával mohón lesett minden kimondott szóra, hogy lesujtson kardjával — s a temesvári utcákon a fák leveleinek, a falak között a bútoroknak is fülük volt. Szabolcskára meg épen vigyáztak : tudták róla, hogy rablott földjüknek legnagyobb magyar költője és legtiszteltebb papja, minden szavát, minden mozdulatát lesi nemcsak Temesvár, hanem az egész Délvidék. Érezte ezt maga Szabolcska is, s minden szellemi energiáját meg kellett feszítenie, hogy hű pásztora legyen nyájának, de ne adjon alkalmat a farkasoknak, hogy beléje

marjanak. Volt ereje legyűrni feszülő érzéseit, s higgadt természetével, kiegyensúlyozott lényével megtalálta a helyes utat. A szíve mélyén élő isteni törvény szellemében dolgozott, de úgy, hogy ne sértse meg az új emberi törvény betűjét; külsőleg hozzásimult az új viszonyok követeléseihez, de lélekben megmaradt, ami addig volt: a régi Magyarország törhetetlen híve. Minden szava, minden tette a magyar nemzeti eszmét szolgálta, a nyilvánosság előtt óvatosan, de határozottan, bizalmas körben, hű magyarjai között, nyíltan és megalkuvás nélkül. Vezető szerepet játszott felekezete minden megmozdulásában, mert a református egyház minden célkitűzése a magyarság erősítésére irányult; részt vett Petőfi százados ünnepén, a segesvári csatatéren — ez az ünneplés a nagy költő szellemének védelme alatt az erdélyi magyarság első nemzeti megszólalásává lett, s ott Szabolcska Petőfi-ódájával és gyujtó beszédével szinte fanatizálta az emberek ezreit; az ő elnöklete alatt alakult meg Temesvárott a magyar-párt s az ülésen tartott beszéde bátor és okos politikai tett volt, megmutatta az utat, amelyen az erdélyi magyar politikának haladnia kell.

Még fényesebb bizonyságot tett politikai érettségéről és férfias bátorságáról, mikor állása és hivatása szembefordította az államhatalommal. Egyszer ráparancsoltak, hogy tisztelegjen a kormány előtt. Nem ment el, ki sem mentette magát. Mikor felelősségre vonták, nyugodtan kijelentette: nem ment el tisztelegni, egyrészt mert a református egyház törvényei szerint a presbitérium engedelme nélkül nincs a lelkésznek joga tisztelgésen megjelenni, s azt összehivatni nem volt meg a megkövetelt idő, másfelől azért, mert kormány előtt nem tisztelgett soha, még a magyar világban sem. A hatóság dúlt-fúlt, de mit tehetett, nem tudta Szabolcskát megcáfolni. Máskor meg elrendelték, hogy az új állam nemzeti ünnepén emlékezzék meg Romániáról az Isten házában és istentisztelet közben imádkozzék az oláhokért. Ekkor tartatott ugyan istentiszteletet, imádkoztatott is az oláhokért,[1] de engedel-

[1] Szándékosan nem maga végezte az istentiszteletet, hanem helyettesével végeztette — hogy ezzel is csökkentse az «ünnep» jelentőségét, de a felelősséget a történtekért ‚utolsó betűig' vállalta.

mességében nem volt köszönet. A szent beszéd azzal kezdődött, hogy hatósági rendeletre emlékszik meg az új államról — ebből természetesen minden jelenlevő oláh kiérezte, hogy nem szíve szerint (magyarok természetesen nem voltak jelen az istentiszteleten) s azzal végződött, hogy imádkozott minden jó és rossz emberért, barátokért és ellenségekért, a nemzeten kívül és belül — a mindenható Isten, aki a szívekben és vesékben olvas, tudni fogja, hova helyezze majd áldása javát. Megtámadták, előbb újságban. Egyszerűen védekezett : a reformátusoknál régi szokás, hogy megnevezik az alkalmat és okot, ami miatt imádkozni kell — s egy szóval sem esett több ; ami meg az imádságot illeti, neki csak azt hagyták meg, kikről emlékezzen meg, az oláhokról, s ezt megtette — hogy kikről hallgasson, arra nem kapott utasítást. A hatóság érezte, hogy Szabolcska újra kicsúszik a kezéből, s nem mert vádat emelni ellene, noha jól tudták, kiket értett az imádság «rossz emberek»-en, s azt is, mennyi áldást kíván számukra az Úrtól.

Komolyabb baja csak egy ízben volt a hatóságokkal, a megszállás elején. A délvidéki levente-mozgalom egy üldözöttje, volt magyar főhadnagy, nála keresett menedéket. Elfogták mindkettőjüket, s Szabolcskát télvíz idején súlyos betegen elhurcolták Temesvárról Nagyszebenbe — marhaszállító kocsiban, két egész napig kitéve fagynak, szélnek. Véletlen szerencséjére a hadbíróság ügyésze emberséges oláh volt s mikor meghallotta, hogy az «állam elleni összeesküvéssel vádlott fogoly» költő, és éppen Szabolcska Mihály, a legnagyobb erdélyi költő : a megkezdett jegyzőkönyvet széttépte és Szabolcskát hazabocsátotta. Bántódása így nem lett, mégis szinte végzetessé vált reá nézve a kaland : az úton homlokmedence-csonthártyagyúladást kapott, s csak a pesti orvos kése mentette meg az életnek. A súlyos szenvedések emlékéül holtáig viselt homlokán egy hatalmas csontdudort, az operáció el nem tűnő nyomát.

Ilyenféle szenvedésektől később megkímélte a sors, de az oláh hatóságok — rendőrség, bíróság, katonai törvényszék — gondoskodtak arról, hogy ne érezze magát teljes biztonságban. Kifogyhatatlan volt leleményük, mindig újabb

ürügyet és újabb eszközt találtak zaklatására; vádolták, ijesztették, fenyegették, nyilván nem azzal a céllal, hogy megrontsák, — erre nem nyílt módjuk — hanem, hogy elnémítsák s megfosszák attól a két hatalmas fegyvertől, amely Isten kegyelméből és a magyarság javára rendelkezésére állt: a szószéktől és a költészettől.

Nem értek célt. Szabolcska rendületlenül és bölcsen állt őrhelyén, ahova sorsa vetette. Erőt adott neki a magyar ügy igazsága és az a hite, hogy az igazságnak diadalmaskodni kell. Tudta, hogy a magyarságnak még sok szenvedést és megpróbáltatást kell elviselnie, míg elérkezik a ködös messzeségben derengő jobb kor, de hogy elérkezik, abban életének legszomorúbb óráiban sem kételkedett. Bízott fajának szívósságában és bízott a magyar közműveltség erejében — megküzd az még az idegen uralom legzsarnokibb elnyomásával is. Kedvelt hasonlata szerint a műveltséget éppúgy nem lehet erőszakkal elfojtani, mint ahogy nem lehet a napot piszkafával útjából eltéríteni. A meggyőződés erejével hirdette, hogy hiába az oláhok minden igyekezete. «Ha iskoláinkat utolsó szálig becsukják is, akkor sem érnek célt, mert minden magyar ház, minden családi tűzhely menten iskolává és a magyarság templomává válik. A mi értelmes magyar népünk tudja, mit tegyen létfentartása és kultúrája megtartása érdekében. És ezt meg is cselekszi. A kultúrának megvan a lefolyása az emberi lelkekben; ha elzárják, akkor ezer forrásból tör ki, mint a csermely vize, amelynek útját eltorlaszolják. Nem lehet elnyomni sem a kultúrát, sem az emberi lelkek kitörését».

Az ő lelke kitörését valóban nem tudta megakadályozni az oláh erőszak, szóban és írásban, prózában és versben hangot adott érzéseinek. Költészete, csüggedt madár a háború vérzivatarában, most rabság idején új szárnyra kapott, sőt olyan régióba lendült, amelyet azelőtt tudatosan elkerült, a nemzeti érzés világába. Egypár év alatt több hazafias verset írt, mint addig egy emberöltő alatt. Ekkor bontakozott ki a maga teljes valójában Szabolcska emberi nagysága. A szabad, független Magyarország korában, amikor hazafias szólamok rímbe kényszerítésével könnyű dolog

volt olcsó népszerűséget szerezni, nem volt dala a hazáról, most, egy idegen zsarnokállam kötelékében élve, amely minden magyar megmozdulást rablánccal és kínzással fenyegetett, egyik hazafias énekét a másik után írta. Bátran és büszkén hitvallást tett bennük ragaszkodásáról a magyar hazához, a magyar nemzeti eszméhez, dicsőítve az ezeréves magyar multat, s hirdetve az új föltámadást. Ennek a bátor tettnek erkölcsi értékét csak akkor tudjuk igazán fölmérni, ha arra gondolunk, hogy nemzetünk nagy katasztrófája után Szabolcska volt az egyetlen magyar költő, aki az elszakított országrészeken meg merte ütni ezt a hangot. A többiek, kivált a fiatalok, az új politikai viszonyok között fölnőtt nemzedék, a maga nagy nemzeti fájdalmából nem merített ihletet, a hazájától elszakított magyarság nemzeti problémáit nem merték költészetükben értékesíteni, legföllebb olyan halvány allegóriákba rejtették, amelyekből csak a legnagyobb jóakarattal lehet valamilyen nemzeti vonatkozást kihüvelyezni. Bizonyos, hogy a megszállott területen még ma is gúzsba köti költőink nemzeti energiáját a hatalom, s igen veszedelmes vállalkozás ott politicumot vinni a költészetbe — de íme, Szabolcskát nem riasztotta vissza az oláh szurony, az oláh börtön aggodalma, s az ő hazafias költészete 1919 után bátor, erőshangú nemzeti líra. Vagy egészen nyíltan szólaltatja meg azt a hitét, hogy amint ezer éven át úr volt földjén a magyar, úr lesz a jövőben is, bármit csinál Románia *(Csak megvirrad, Bánáti magyarok, Rákóczi)*, s ‚büszke, régi nagy népek poroszló cselédi' nem tarthatják rabságban a magyart *(Petőfi nemzete)*, vagy, mint Tompa az abszolutizmus idején írt allegóriáiban, fátyolba burkolja érzéseit, de olyan fátyolba, amelyen még a műveletlen oláh szeme is átláthat *(Hajótörött ek, Az árva legendája, Karácsony ünnepe)*.[1] Ezek közül az allegóriái közül a leghatalmasabb kettő a *LXXI-ik zsoltár* és *János vallástétele Jézus iránt.* Amaz pusztán költői átformálása Dávid király zsoltárának, de van-e csak egy magyar is, aki a pogányok pusztításának és kegyetlenke-

[1] Ezért a karácsonyi verséért hadbírósági eljárást is indítottak ellene.

désének rajzában rá ne ismerne az oláh barbárság bűneire, és a zsidó énekes átkaiból ki ne hallaná a magyar költőét:

Szent gerjedelmed láttasd meg azokkal,
Kik megtagadtak, ím a pogányokkal!
Kik sohsem ismernek
Istent, se kegyelmet,
Verd meg az ő országuk...
Kik megettek minket:
A mi sebeinket
Fordítsd vissza mind, rájuk![1]

A másik énekben János apostol a keresztrefeszítés után Krisztus urunk kínszenvedésének egyes mozzanatait idézi maga elé, hogy annál erősebb hittel várja a szeretett Mester föltámadását — de a passio jeleneteiben még az avatatlan szem is menten ráismer a magyarság kálváriájának egyes stációira,[2] s az apostol reménykedéséből még a süket fül is kihallja a magyar föltámadás ígéretét.

... Így énekelt Szabolcska oláh földön az oláh rémuralom idején, akkor, mikor fiatal költőtársai a végeken vagy a maguk egyéni életének apró-cseprő bánatait sírták el, vagy a nemzetek fölé emelkedve, a «humanitás» tiszta, de hideg világában légiesen könnyű s nekünk, a XX. század nagy kérdéseivel vívódó magyaroknak közömbös verseket írogattak.

A legbátrabb magyar költő, a nemzet énekese ebben az időben az öreg Szabolcska Mihály volt!

S mintha a sors is meg akarta volna jutalmazni férfias erényéért: ugyanakkor, mikor nemzeti érzése ilyen merész hangokra ihlette, költői ereje más irányban is újra nagyot lendült. Költészete a huszas évek derekán valóságos másodvirágzását érte: indítékokban gazdagodott, színekben csil-

[1] Érdemes összevetni az utolsó hat sort az eredetivel: «Ontsd ki haragodat a pogányokra, akik nem ismernek téged, és az országokra, amelyek nem hívják segítségül a te nevedet.» (Károli Gáspár fordítása szerint.)

[2] Egy-egy vonás félreérthetetlenül elénk vezeti Károlyiék megalázkodását Belgrádban, a trianoni «béke»-tárgyalás gonoszságát, az ország földarabolását, az oláhok magyarországi rablását stb.

logóbbá vált s formaérzéke biztosabb, kifejező művészete teljesebb, mint bármikor korábban. Lírája sorsában megismétlődött, persze szerényebben, Aranyé, s mint azt az *Őszikék*, őt is új feléről mutatták meg a magyar közönségnek kései temesvári versei. Az a kötete, *Őseim nyomán*, amely 1928-ban Akadémiánktól kiadva, utolsó verseit gyüjti össze, a *Hangulatok* óta legjelentősebb és legértékesebb versfüzete. Vagy negyven költemény;[1] mint a pályája alkonyára érkezett költő alkotásai szellemben öregesek — lélekben azonban frissek: a fáradt szív még egyszer fölpezsdül, szinte fiatalos erővel objektiválja magát bennük. Hazafias érzésén kívül — ez, láttuk, versben itt éli ki magát először teljesen — megjelennek érzés- és képzeletvilágának régi elemei: a vallásos áhítat és a bölcselkedés, amaz elmélyülve, emez lehiggadva; és megjelennek az újak: a magával leszámolt, immár csak a multba néző ember visszaemlékezései, borongás az új idők érkeztén, amelyekhez nem tud és nem is akar hozzásimulni, és a készülődés a nagy útra, az örök bíró elé.

Nem ok nélkül állítottuk az *Őseim nyomán* verseit az *Őszikék* mellé: Szabolcska öregkori versein erősen megérzik hatásuk — legföltűnőbben, de nemesen, *Az öreg hegedős*ön. Ebben a versben a *Tamburás* öreg úr nyomán ő is önarcképet ad, magamagáról mintázva a világból kikopott, lantját már csak önmagának pengető muzsikus képét:

Az öreg hegedős hajh, belefáradt,
Nem igen tanul már új nótákat.
A hegedője, a szíve is ódon:
Muzsikál még, de csak a régi módon.

Ma más a világ és más a nóta.
Az öreg hegedős nem tehet róla,
De ha kinevetik százszor is érte:
Ő húzza a *régit*, a maga kedvére!

Arany humoros képe keserűbb és szubjektívebb: a maga testi-lelki romlásán bánkódik; Szabolcskáé játszibb és ob-

[1] Látszólag több; Szabolcska ugyanis fölvette a gyüjteménybe egypár régibb versét is.

jektívebb: nem az fáj neki, hogy félrelökte az élet sodra, hanem, hogy a magyar dal vesztette el becsületét, s a mai kor már egészen más nótákra kap. De hogy az ő hegedűjéről még egyre csengőbb hangok kelnek életre, azt éppen az a verse mutatja, amelyet ekkor a magyar nótáról írt. Vessük össze az új kötetében olvasható *Magyar nótát* azzal, amelyet ugyanerről a tárgyról három évtizeddel korábban írt[1] — a kettőt nem lehet összemérni. A régi egy közkeletű ötlet képbe foglalva: a magyar nóta úgy terem, magától, mint a rózsa; az új, négy versszakban, igazi jellemzése a négyszázéves magyar lírának, rávillantva igazi ihletőjére, a nemzeti fájdalomra.

Amit a fiatal Szabolcska kezdett, méltóan fejezte be az öreg.

A trianoni országhatár szinte kínai fallal zárta el az anyaországtól az oláh uralom alá került területeket, de a költő hangjának nem vetett gátat. Szabolcska költészete visszhangot vert mindenütt, amerre magyarok éltek — a legnagyobb figyelemmel éppen abban a körben hallgatták, amely most emlékének áldoz, a Magyar Tudományos Akadémiában. Akadémiánk régebben ismételten megmutatta, milyen nagyra tartja Szabolcska költészetét: ekkor, öregkorában újra elhalmozta kitüntetéseivel. 1926-ban levelező tagjai sorából a tiszteletiek közé emelte, közben, 1924-ben odaítélte neki az 1915—1923. évkörre szóló Marczibányi mellékjutalmat,[2] bizonyságot téve ezzel arról, hogy Vargha Gyula mellett, akinek költészetét a nagyjutalommal tüntette ki, Szabolcskát tartja élő lírikusaink között a legkiválóbbnak.[3] A koszorú értékét fokozta az az elismerés, amelynek kíséretében az Akadémia átnyujtotta. Ebben

[1] *A magyar nóta.* Szabad órák. 108. l.

[2] A bizottság, amelynek jelentése alapján az Akadémia ítélt, a következőképen volt összeállítva: elnöke Ferenczi Zoltán, előadója Horváth János, tagjai Négyesy László, Szinnyei Ferenc és Császár Elemér.

[3] Ugyanezt elismerte már három évvel korábban a Petőfi-Társaság: 1921-ben neki ítélte a lírikusok számára alapított Petőfi-nagydíjat.

Horváth János megállapította, hogy nem volt azidétt «költőnk, kit nagyobb közönség ismerne. Ez a közönség tőle csak jót, nemest, tisztát és magyarost kapott s ha hangulatos költészetét oly hamar megszerette, ennek az a magyarázata, hogy Szabolcska a magyarság egy igen nagy rétegének érzelmi világát korunkban mindenki másnál szerencsésebben és közvetlenebbül tudta költői kifejezésre juttatni».[1]

Így látta Szabolcska költészetének jelentőségét irodalmunkban a maga kora: vajon ma, majd tíz évvel az ítélet elhangzása után, nem kell-e rajta módosítanunk? Nem tépdeste-e meg az idő a baráti kéztől nyujtott babért?

A tényeken nem szabad átsiklanunk. Meg kell vallanunk, hogy Szabolcska ma már nem az a költőnk, akit a legnagyobb közönség ismerne, s nem tagadhatjuk azt sem, hogy az egymásra torlódó évek költészetének virágos kertjében egyre nagyobb pusztítást tesznek. Fájdalmas megállapítások, de nem vonnak le semmit Szabolcska költészetének értékéből. Minden költő, még akit koruk legnagyobbnak tart is, Petőfi, Arany, Ady, elveszti közönségének egy részét, amint örökre elnémul — ez már a természet rendje. A régi olvasók sorra kidőlnek, újak lépnek helyükbe, akiknek más a lelki összetételük, megváltozik a kor, másfelé néz érdeklődésével, más emberi kérdések foglalkoztatják, s lassanként eltűnik az a világ, amelyben a költő élt, amely őt ihlette s amelynek dalolt. Egyébként is: minden új lassacskán régivé lesz, s az olvasók mindig újat akarnak. A költemények elavulása is szinte természeti törvény, ezt valóban csak a legnagyobbak művei törik át, egy Goethe, egy Arany versei. A könnyen hangolódó és gyorsan dolgozó költők — Szabolcska is közéjük tartozott! — meg éppen ki vannak téve az avulásnak: verseik egy része lehull még a költő életében, vagy éppen foganásukkor. Szabolcska sem kerülte el sorsát: verseinek rózsafáit megtizedelte az idő — nem baj, maradt még elég virág az ágakon. S az idő tisztító munkája nyomán a pusztulást elkerülő versek

[1] *Akadémiai Értesítő*, 1924: 78—79. l.

harmonikusabb, egyenletesebb képet adnak költészetéről — és tetszetősebbet is. Az utókor elől eltűnnek a jelentéktelen, sablonos, kevésbbé sikerült alkotások, s ami fönnmarad, egy csomó — elég sok! — Szabolcska-vers, az igazi érték. Az új nemzedék, meg a következők számára ezekben a szép versekben él tovább Szabolcska, él akkor is, amikor emberi valója puszta névvé fakul — de maga a név nem vész ki a köztudatból, megőrzi mint nemzeti értéket az a pár szép vers.

Melyek ezek a versek? Merész vállalkozás volna, megelőzve az időt, ujjal mutatni rájuk, de tegyünk kísérletet, megjelölve legalább azt a kört, amelyben e verseit keresnünk kell. Maga a költő is, egy vallomásában, félénken, óvatosan, egy ‚csalfán hitető édes álom'-ba rejtve, megjósolta, milyen költeményeivel győzi le a halált : szerelmesek ajkán fölcsendül majd holta után is egy-két dala, s ábrándos emberek tovább-szövik bús álmait.[1] Bizonyára ezek közül a szubjektív versek közül is megrezegteti egy-kettő a jövő embereinek szívét, én mégis azt hiszem, hogy Szabolcska költészetének maradandó fele éppen az, amelyben a költő a maga mély érzéseit objektív képeken keresztül sugároztatta ki, azok a versei, amelyekben a magyar földet és a magyar falu világát rajzolja, meg a magyar nép lelkét mutatja be. Ami ezekben a versekben megszólal, az az időtől független, az időfölötti, örök magyarság — s Szabolcska egyik érdeme, irodalomtörténeti jelentőségének egyik fele az, hogy mint a legnagyobb költőink, meg tudta ragadni a magyarság valójából azt, ami benne az egyre változó viszonyok között mindig állandó, ami egyformán jellemző erre a földre, erre a népre, az Árpádok korában csak úgy, mint ma vagy a messze jövőben.

A másik értéke e verseinek stílusuk : az a páratlan egyszerűség és természetesség, amellyel Szabolcska bennük ezt a valóságot művészetté fokozza. Az idő jártával változik a közízlés, nyomán megváltoznak a művészet célkitűzései és megvalósításuk formája, minden új irány, új törekvés meg-

[1] *Önbiztatás.*

teremti a maga új stílusát, s az elnyomja a régit: a pompázó, nagyvonalú barokk stílust háttérbe szorította a kecses, bájos rokokó, a klasszicizmus hideg, kiegyensúlyozott, fönségesen nyugalmas stílusát a romanticizmus merész, nyugtalan, színekben pompázó stílusa, az impresszionista és a szimbolikus stílust az expresszionista — de van az emberi lélek művészi nyilatkozásának egy módja, amellyel nem bír az idő romboló ereje, amely egyformán hat a századok során, bármely stílus uralma alatt. Ez éppen az egyszerűség, természetesség. A benne rejlő báj mindig megfogta és mindig megfogja a szívet, mert az emberi lélek legmélyebben fekvő, sohasem változó rétegére, az örök emberire hat. Szabolcska másik érdeme, irodalomtörténeti jelentőségének másik fele, hogy egypár, elég sok, versében a magyar érzésvilágnak meg tudta adni minden időkre szóló kifejezését.

Így rajzolódik ki Szabolcska költészetének képe a magyar irodalom vásznára. De vajjon ha képét a világirodalomnak a jóval nagyobbméretű, tőlünk messze távolban húzódó síkjára vetítjük, lesz-e rajta Szabolcskának valami látható nyoma? Ne vesztegesse meg ítéletünket az a ragaszkodás, amely bennünket egyfelől egy kedves barátunk emlékéhez, másfelől a magyar szellem alkotásaihoz fűz, és mondjuk ki nyíltan nemcsak azt, hogy Szabolcska költészetének nem volt és nem lesz része a világirodalomban, hanem azt is, hogy még legigazibb műfajában, a dalban sem lehet őt az emberiség legnagyobb dalköltőihöz mérni. De viszont épen olyan határozottan kimondhatjuk, hogy az olyan versek, mint a *Grand Caféban* és a *Salzburgi csapszékben*, a *Dal a kis Demeter Rózsikáról* és a *Hortobágy* nemcsak sajátosan magyar szépséget, hanem ezen túl egyetemes emberi szépséget is revelálnak, s ezáltal világirodalmi jelentőséget is nyernek. Mi kapcsolja a nemzeti irodalmak termékeit a világirodalomhoz, mi adja meg nekik a világirodalmi vonást? A feleletet legszabatosabban Strich Frigyes adta meg a *Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte* című tanulmányában: «A világirodalom azokból a művekből szövődik össze, amelyekben a nemzeti jelleg a legélesebben tükröződik, s a világ akkor ért meg és fogad magáénak valamilyen művet,

ha abban, ami benne a nemzeti lélekre jellemző, elénk villan egyszersmind az örök ember arcéle is — ha a nemzet vére táplálja, de az egyetemes emberi szelleme élteti.»[1] Nem illik ez mind betűszerint Szabolcska szép verseire? A messze idegenben hazai nótától megilletődött költő, a veszekedő legények, az ártatlan kis leány halálán megrendült pap lelki világában a sajátosan nemzeti jellemvonás mögött nem ismerszik-e föl mindenütt az a mélyebb, amely az egyetemes emberi egyik vonását revelálja, s az alakot, határozott nemzeti voltában is, egy örök emberi típussá, az emberiség egy egész rétegének reprezentánsává teszi?

Ezek a versek, valamelyik nagy nyugati nemzet nyelvén írva, bejárták volna a fél világot!

6.

Az 1928. év tavaszán Szabolcska elhagyta «őrhelyét», a magyarság déli végvárát, és «kivándorolt»: Temesvárról Budapestre költözött. Hosszú lelki küzdelmekből született meg elhatározása. Szívet ugyan nem kellett cserélnie, hiszen hazát sem cserélt: az oláhoktól megszállott földön is, az idegen államban is lélekben a magyar haza polgára maradt, de le kellett mondania arról a hivatásáról, amelynek egy évtizede élt. A magyar nemzeti gondolatot szolgálta eddig idegenben; mint ember, mint pap, mint költő ébren tartotta elszakított véreiben magyarságuk tudatát: most nagy szívfájdalommal vetette áldozatul ezt a nehéz, veszedelmes, de szép föladatot. És mégis meg kellett lennie, az okok egész sora érlelte tetté elhatározását. Lassanként megöregedett, közeledett a hetvenedik életévéhez, s az utolsó tíz esztendő

[1] Az Ermatinger szerkesztette *Philosophie der Literaturgeschichte* (1930) 430. lapján. A fordítás szabad; az eredeti így hangzik: «Es sind also gerade Werke von sehr ausgeprägter Nationalcharakter, aus denen die Weltliteratur sich zusammenfügt, . . . ein Werk wird von der Welt verstanden und aufgenommen, wenn sein nationaler Wesenszug ein wesentlicher Zug des menschlichen Antlitzes überhaupt, des ewigen Menschenbildes ist, . . . wenn es vom Blute der Nation genährt, aber vom Geiste der allgemeinen Menschlichkeit geseelt wird.»

szenvedései és izgalmai megviselték testét-lelkét. Még egyenesen, emelt fővel járt, civilruhás katonatisztnek nézhette volna az ember, porosz gránátosnak, akit azonban a tatárok közül választottak a császár személye mellé: de az élesebb szem meglátta rajta a fáradtság, törődöttség jelét. Szeme is még mosolygón, bizakodóan nézett a világba, de arca már időnként el-elborult, s szomorú pillantása, gondterhelte homloka elárulta, hogy lelkének harmóniája oda van. Elmult az optimizmusnak az a lendülete, amely azelőtt magasan az élet sötét képei fölé emelte, most nem tudott hatásuktól szabadulni, befúrta magát szívébe a kétség. Hite nemzete jövőjében nem veszett el, de megrendült, s annak lecsökkent ereje nem mindig tudta elfojtani a sötéten látás rémképeit. Megingott hite önmagában is, s mind erősebb lett az a meggyőződése, hogy ő, a fáradt, öreg ember nem tudja már méltón betölteni a helyet, ahova Isten rendelése állította. Az emberek is, épen szenvedésének osztályosai, elmélyítették kétségeit. Mint költőt durván megtámadták a Bécsbe szökött hazaárulók,[1] ezt persze föl sem vette, annál inkább fájt neki, hogy az erdélyi irodalom vezetői nem vonultak föl melléje olyan zárt sorban, amint az igazság megkövetelte volna. Mint politikust meg félretolta épen az a Magyar-párt, amelynek Temesvárott ő vetette meg alapját. A világnézeti harc kiélesedésével, az egyre megerősödő balszárny, amely a maga modern ideológiájával a nemzetfölöttiség eszméjét hirdetve, tudva vagy öntudatlanul a nemzetköziség érdekében dolgozott, kitessékelte a magyarok pártjából a hagyományos nemzeti ideálban élő, hazafias érzésében megalkuvásra nem hajló költőt. Arra a fájdalmas tudatra ébredt, hogy ő már nem az egész erdélyi magyarságnak embere, talán nem is a többségé — a keserű pohár csordultig megtelt.

Így történt, hogy Szabolcska elfogadta a Budapestről feléje nyujtott kezet. A magyar kormány, hogy meghálálja Szabolcskának azt, amit a nemzetért tett, egy emberélet költői s egy évtized politikai munkásságát, kinevezte a

[1] A *Gyilkos* c. lapjuk egy külön Szabolcska-számot adott ki s abban a legmocskosabb gyalázkodásokat szórta rá.

Gyüjtemény-egyetemhez és Akadémiánkban kínált neki munkakört. Szabolcska, a maga helyén ott hagyva a temesváriaknak egyik fiát, Lászlót, fölköltözött Budapestre és ezzel formailag is megint magyarrá vált.

Egy boldog emberrel több lett az országban! Az a harmadfél év, amelyet az Úr Szabolcskának még itt a földön rendelt, a legszebb jutalma volt egy derék ember munkában töltött életének, — napsugaras tavasz a sötét, zimankós, fergeteges évtized után. A fojtogató polip-karokból kimenekült ember boldogságával élvezte Szabolcska a szabadságot: érzelmeit, gondolatait nem kellett féltve rejtegetnie, kiönthette szívét, föltárhatta lelkét, megviselt, de szabad polgára lett a megcsonkított, de szabad hazának. Új környezetében, az Akadémia palotájában és a Kisfaludy-Társaság titkári székében — 1929-ben emelte oda társai bizalma — megértés, megbecsülés, szeretet vette körül, szívébe újra visszatért a harmónia, a bizalom, az életkedv. Mint hosszú, meleg ősz idején a gyümölcsfák, virágba borult még egyszer az ő lelke is, álmok játszottak vele, dalok zsongtak benne — de szárnyalását lassan, észrevétlenül megbénította testi szervezetének hanyatló ereje. Rövid küzdelem után elhatalmasodott rajta a lappangó kór s 1930. okt. 31-én örökre megállította szíve dobogását.

Földi pályája ezzel lezárult. Mi lett a sorsa a másik világban, ki merné kutatni. Higgyük, hogy beteljesedett, amit épen két évtizeddel halála előtt megjósolt:

Lelkem kiszáll e földi porból,
S mely int felé a csillagokból,
Szárnyát új létre bontja ki...
Holott új, fénylőbb álmokat lát,
S szeretteit az idők távolán át
Végetlenül ölelheti.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

*

Felelős kiadó: CSÁSZÁR ELEMÉR.